

MAKALELER
II
TÜRK TARİHİNDE SELÇUKLU
ASIRLARI

PROF. DR. OSMAN TURAN

HAZIRLAYAN
YUNUS EMRE KALELİ

YAYIN NU: 1607
KÜLTÜR SERİSİ: 914

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-605-155-870-7 (Tk) / 978-625-408-017-3 (2.c)

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Tashih: Hüseyin Özdemir

Kapak Tasarımı: GNG Tanıtım

Dizgi-Tertip: GNG Tanıtım

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik
çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı
yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz
ve yayımlanamaz.

Osman TURAN; Selçuklu tarihçiliğinin kurucularından sayılan Osman Turan, 1914 Haziran'ında Trabzon'un Çaykara ilçesine bağlı Soğanlı köyünde doğmuştur. Trabzon'un fethinden (1461) sonra bölgeye yerleştirilen Kurdoğulları aşiretine mensuptur. Büyük dedesi, 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) esnâsındaki kahramanlıkları ile Bayburtlu Zihni'nin şiirlerine konu olan Mustafa Osman Ağa, dedesi Abdullah Ağa ve babası I. Dünya Savaşı sırasında Erzurum-Kandilli'de şehit düşen (1916) Hasan Ağa'dır. Babasının şehâdeti sırasında henüz iki yaşında olan Osman (Ferit), annesi Şahzene Hanım ve ikisi kız, biri erkek üç kardeşiyle birlikte Çaykara'nın Soğanlı (Hepşara) köyüne göçmek zorunda kalmış, çocukluğu burada geçmiştir.

İlkokulu dayısının himâyesinde Çaykara'da, ortaokulu Bayburt'ta okumuştur. Lisenin ilk iki sınıfını Trabzon'da, son senesini ise Ankara'ya tâyin olan ağabeyinin yanında Ankara Erkek Lisesinde tamamlamıştır (1935). Aynı sene bizzat Atatürk'ün girişim ve emriyle açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin yatılı imtihanlarını kazanmış ve 9 Ocak 1936'da ders başı yapan fakültenin, 195 kişilik ilk talebelerinden olmuştur. Burada, Atatürk tarafından Orta Çağ kürsüsüne tâyin edilen dünyaca meşhur bilim adamı M. Fuad Köprülü'nün öğrencisi olmuş, zekâsı ve çalışkanlığı ile temâyüz ederek hocasının dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bu yıllarda yayınlanan ilk çalışmaları olan "Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih" (M. F. Grenard'dan tercüme/Ülkü, 1939-40) ile "İlig Unvanı Hakkında" adlı (Kopuz, 1939) yazıları da onun ileride yayınlanacak büyük eserlerinin işâreti olarak ilim âlemince takdir ve beğeniyle karşılanmıştır.

1940 yılında mezun olduktan sonra aynı fakültede, dâimi bir kadro olmayıp bir çeşit burs olarak tevdi edilen "ilmî yardımcı" kadrosuyla ve 30 lira maaşla çalışmaya başlamıştır. 14.11.1941'de Köprülü'nün danışmanlığında Türkiye'deki ilk tarih doktorası olan *On İki Hayvanlı Türk Takvimi* isimli tezini savunmuş ve doktor unvanını almıştır. Hocası Fuad Köprülü'nün siyasete atılması (1941) üzerine Orta Çağ Türk İslam Tarihi derslerini vermekle görevlendirilmiştir. Ardından fakültenin açtığı Orta Zamanlar Tarihi Asistanlığı imtihanını kazanarak 28.07.1942'de göreve başlamıştır. Bu arada Farsça, Arapça ve Fransızcasını geliştirip kaynak yayımına ve orijinal araştırmalara başlayan Turan, 1943-1944'te *Orta Zaman Türk Devletlerinde Türkçe Unvanlar* konulu çalışmasıyla doçent olmuştur.

1944'te İrkçılık-Turancılık Dâvâsına temel teşkil eden 3 Mayıs olaylarından hemen sonra Hüseyin Nihal Atsız'ı fakültedeki odasında misafir etmiş olması sebebiyle Millî Eğitim Bakanlığı tarafından açığa alınmıştır (4 Mayıs 1944). Neyse ki CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esental ve Tahsin Banguoğlu'nun müdahalesiyle 30 Kasım 1944'te fakültedeki görevine dönebilmiştir. 17.11.1946-12.11.1947 tarihleri arasında Ankara Yedek Subay Okulu Levazım Bölüğü'nde askerlik vazifesini yapmış, ardından tekrar fakültedeki görevine dönmüştür.

19.07.1948'de Paris'te toplanan Şarkiyatçılar Kongresi'ne katılmıştır. Bu esnâda kendisine, bilgi, görgü ve ihtisâsını geliştirmek için İngiltere'de bir yıl kalma izni verilmiş ve böylece 1950 yılına kadar Fransa ve İngiltere'de araştırmalarda bulunma imkânına kavuşmuştur. Bu süre zarfında Milletlerarası Şarkiyat ve Türkiyat kongreleriyle Unesco konferanslarına muhtelif bildiriler sunmuş, bilhassa Şarkiyat Kongresi'nde sunduğu "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku, Mîri Topraklar ve Hususi Mülkiyet Şekilleri" başlıklı tebliği büyük takdir ve beğeni toplayarak Osman Turan'a uluslararası şöhret kazandırmıştır. 1949'da Türk Tarih Kurumuna aslı üye seçilen Osman Turan, 1951'de profesörlüğe yükseltilmiştir.

1954 yılı Osman Turan'ın hayatında bir dönüm noktasıdır. Zira o, tıpkı hocası Köprülü gibi siyasete atılmış ve Trabzon'dan Demokrat Parti milletvekili seçilmiştir. Bu arada 6 Kasım 1955'te Türk Ocağının Ankara şubesi reisi, ardından genel merkezin Ankara'ya taşınması üzerine umumî reisliğe seçilmiştir (17 Mayıs 1959).

1956 tarihinde - Atsız Bey'in tavassutuyla - II. Abdülhamid'in torunlarından Satîâ Sultan ile evlenen Osman Turan, 1957 seçimlerinde tekrar milletvekili olmuş ise de 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra tutuklanmış ve 16,5 ay Yassıada'da kalmıştır.

Yassıada'daki yargılamalardan beraat eden Osman Turan'ın bundan sonraki hayatı fakülteye dönmek mücadelesiyle geçmiş; fakülteyi defalarca mahkemeye vermesine ve bu mahkemeleri kazanmasına rağmen çabaları sonuçsuz kalmış ve bir daha fakülteye dönmemiştir. Belki de bu yüzden tekrar siyasete atılmıştır. Demokrat Partinin yerine kurulan Adalet Partisi saflarına katılarak partinin 1964'teki kongresinde Teşkilâtın Sorumlu Başkan Yardımcılığına getirilmiş ve 1965'te Adalet Partisi Trabzon milletvekili seçilmiştir. 1966'da da tekrar Türk Ocağı Genel Başkanı olmuş ve bu görevini 1973 yılına kadar sürdürmüştür. Bu dönemde *Türk Yurdu* dergisi Osman Turan'ın gayretleriyle Türk fikir ve kültür hayatına önemli katkılarda bulunmuştur. Fakat kısa bir süre sonra Adalet Partisinin yetkilileriyle fikrî konularda uzlaşmazlığa düşmüştür. Bilhassa *Yeni İstanbul* gazetesinde yazdığı başmakaleleri, partinin genel başkanını rahatsız etmiş ve parti yöneticileriyle yaşadığı bu anlaşmazlık, Haysiyet Divanına sevkine ve partiden ihrâç edilmesine sebep olmuştur (1967). Birkaç yıl sonra 1969 seçimlerine Trabzon'dan Milliyetçi Hareket Partisinin adayı olarak katılmışsa da kazanamamış, fakülteye dönme girişimleri de başarısız olunca 1 Mayıs 1972'de emekliye ayrılmıştır.

Emekliye ayrıldıktan sonra İstanbul'a yerleşen Osman Turan'ı en çok üzen hâdiselerden biri de 1972 yılı Nisan ayında hiçbir gerekçe gösterilmeden ve savunması dahi alınmadan Türk Tarih Kurumu üyeliğinden çıkartılmasıdır. Ömrünün son günlerinde *Orta Çağ Türk İktisat Tarihi* adlı kitabını yazmak için çalışmakla geçiren Osman Turan, ne yazık ki bu eserini tamamlayamamış ve 17 Ocak 1978 tarihinde evinde geçirdiği beyin kanaması sonucu hayata veda etmiştir. 64 yaşında kaybettiğimiz büyük Türk âlimi ve mütefekkeri Osman Turan'ın ebedî istirahatgâhı, Silivrikapı Ayvalık Kabristanı'ndadır.

Osman Turan, siyaset fâsılasına rağmen, bütün hayâtını okumaya ve yazmaya, yâni sadece ilme vakfeden, bunun dışında başka hiçbir heyecanı ve hedefi olmayan, zekâsıyla öğrenme heyecanını birleştirebilen az sayıdaki dikkate değer tarihçilerin en başında yer almaktadır. Bütün ömründe okuyan ve yazan bir ilim adamı olarak sadece 27 Mayıs'tan sonraki on altı buçuk aylık hapis hâyatında okuma imkânı bulamamış, askerlik devresinde bile kitaplarından ayrılmamıştır. Trabzon Lisesindeki talebeliğinden hayatının son demlerine kadar kendisini hatırlayanların hemen zikretme ihtiyacı duydukları müthiş bir çalışma tiryakiliği ile dikkati çeken Osman Turan, siyasî hayatına rağmen tarih araştırmalarına hiç fâsıla vermemiştir. O, okuduklarını hazmeden; kazandığı bilgileri üstat bir tarihçi, hatta bir tarih felsefecisi hüviyetiyle tahlil ve terkip edebilen az sayıdaki tarihçiden biridir. Bu bakımdan sadece yirminci asırdakiler arasında değil, bütün Türk tarihçileri arasında hocası Fuad Köprülü gibi mütefekker târihçi vasfına en çok lâyık olan şahsiyet olarak kalacaktır.

Osman Turan'ın yakın çevresi, dost arkadaş ve talebeleri, hocanın özel hayatında ve sosyal ilişkilerinde son derece mütevazı ve kibar bir insan olduğunu, ancak ilmi ve fikrî tartışmalarda, bilhassa millî konularda son derece kararlı, ödün vermez bir karaktere sahip oldu-

ğunu söylerler. Kendisi gibi bir Selçuklu tarihi mütehasssısı olan Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'in onun fikir mücadelesi hakkında söylediği şu sözler dikkat çekicidir: "O, esersiz unvan sahiplerinin ve cahillerin amansız düşmanıydı. Fakülte kurullarında yalnız millî meseleler karşısındaki ilgisizliklerini ve cahilliklerini değil, ilme ve ilmi ahlâka uymayan tutum ve davranışlarını da yüzlerine karşı söylemekten çekinmezdi. Osman Turan'ın ilmi ve fikrî kudreti karşısında susmaktan başka bir şey yapamayanlar, siyasî hayata atılması üzerine derin nefes aldılar. Onlar Osman Turan'a karşı olan öçlerini, ellerinden tutup akademik kariyere soktuğu yetiştirmelerinin de kendilerine katılmaları sâyesinde Yassıada dönüşü fakülteye yanaştırmamak suretiyle aldılar."

Osman Turan'ın işaret edilmesi gereken diğer bir önemli özelliği de Türkçeyi güzel yazma ve yanlış müdahalelerden koruma konusunda yaptığı mücadeledir. Denilebilir ki Cevdet Paşa'dan sonra gelen tarihçiler içinde Türkçeyi hiçbir tarihçi onun kadar itinalı ve sehl-i mümtenî denecek derecede güzel ve açık seçik bir ifade ve üslûpla yazamamıştır. Bu kadar rahat ve zevkle okunan eserlerinde kullandığı dil ve üslûbun, başlı başına bir meziyet ve maharet olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Onun engin bilgi birikimi ve eşsiz üslubuyla kaleme aldığı eser, *Kopuz, Ülkü, Belleten, Türk Hukuk Tarihi Dergisi, Millet, Zafer, Studia Islamica, Revue des Etudes Islamiques, Hilâl, İslâm Medeniyeti, Fedai, Türk Yurdu, Yeni İstanbul, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Bâbiâlî'de Sabah* gibi daha birçok gazete ve mecmualarda yayınlanmıştır. Bir ilim ve fikir adamı olarak tamamı ana kaynaklara dayanan ve alanında ilk olma özelliği taşıyan eserlerinin en önemlileri *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti* (1965), *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* (I-II, 1969), *Selçuklular Zamanında Türkiye* (1971), makalelerinden oluşan *Selçuklular ve İslâmiyet* (1971) ve *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*'dir (1973). Ayrıca her biri ayrı öneme sâhip kaynak neşirleri ve tercümeleri de mevcuttur. Bunlardan bazıları: Aksarâyî'nin, *Müsâmeretü'l-ahbâr ve Müsâyeretü'l-ahyâr*'ı (1944); "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I, II, III" (TTK Belleten, XI/42 [1947]; XI/43; XII/45 [1948]); *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler* (1954); *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar* (1958); M. F. Grenard'dan "Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih" (Ülkü, 1939-1940) ve E. Cavignac'dan, *Tarihî Kronolojinin Esasları* (1954).

Bunların dışında yine her biri başlı başına temel bir kaynak niteliği taşıyan birçok akademik makalesi ve ansiklopedi maddesi bulunmaktadır ki bu yazılar daha sonra toplanarak *Prof. Dr. Osman Turan, Makaleler* (haz. Altan Çetin-Bilal Koç, Ankara 2010) adıyla yayımlanmıştır.

Osman Turan'ın bir fikir adamı olarak kaleme aldığı ve Türkiye'nin sosyal, kültürel, dinî ve siyasî meseleleri üzerinde yine kendine özgü birikim ve üslubuyla temas ettiği başlıca eserler ise şunlardır: *Gafletten Uyanalım!* (1948), *Türkiye'de Manevî Buhran Din ve Laiklik* (1964), *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları ve Kültür İhtilâli* (1964), *Türkiye'de Siyasî Buhranın Kaynakları* (1969), *Türkler Anadolu'da* (1973), *Vatanda Gurbet* (1980) ile *Tarihî Akış İçinde Din ve Medeniyet*'tir (1980).

Osman Turan'ın eserleri, vefatından sonra da geniş bir okuyucu kitlesi tarafından takip edilmiş, ele aldığı konular üzerine eğilen yeni nesil araştırmacılar için birer başvuru veya el kitabı hâline gelmiştir. Bu cümleden olmak üzere onun hayatı, şahsiyeti ve tarihçiliğinin, kendisinden sonra gelen araştırmacıların yolunu aydınlatan bir kutup yıldızı mesabesinde olduğu söylenebilir.

İÇİNDEKİLER

TÜRK TARİHİNDE SELÇUKLU ASIRLARI.....	11
KUTALMIŞOĞLU SÜLEYMAN ŞAH (... - 1086)	13
I. KILIÇARSLAN (... - 1107).....	41
II. KILIÇARSLAN (... - 1192).....	53
GIYÂSEDDİN KEYHÜSREV (... - 1211)	77
II. SÜLEYMAN, RÜKNEDDİN SÜLEYMAN ŞAH (... - 1200)	89
III. İZZEDDİN KILIÇARSLAN (... - 1205).....	111
I. İZZEDDİN KEYKÂVUS (... - 1220).....	113
I. ALÂEDDİN KEYKUBAD (... - 1237)	131
II. GIYÂSEDDİN KEYHÜSREV (...-1246)	155
II. İZZEDDİN KEYKÂVUS (1238-1278)	171
IV. RÜKNEDDİN KILIÇARSLAN (... - 1266)	177
II. KEYKUBAD	183
II. İZZEDDİN KEYKÂVUS'A AİT BİR TEMLİKNÂME	185
SELÇUKLULAR ZAMANINDA SİVAS ŞEHİRİ	201
BÜYÜK MALAZGİRT ZAFERİ VE ANADOLU'DA TÜRK DESTANI	213
SELÇUK TÜRKİYE'Sİ VE DÜNYA TİCARETİ	229
SELÇUK TÜRKİYE'Sİ DİN TARİHİNE DAİR BİR KAYNAK I FUSTÂT UL-'ADÂLE FÎ KAVÂ'İD İS-SALTANA	237
ALPARSLAN	267
SELÇUKLU DEVRİ'NDE DİN VE MEZHEP	271
SELÇUKLULAR ÜZERİNDE İSLÂM MÜTEFEKKİRLERİNİN DÜŞÜNCELERİ	275
SELÇUKLULARDA İSLAM BİRLİĞİ İDEALİ.....	283
SELÇUKLULAR VE GÜZEL SANATLAR	285
TÜRK TARİHİ VE SELÇUKLULAR.....	289
TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA TOPRAK HUKUKU	293
LA LEGISLATION TERRIENNE CHEZ LES SEJOUKIDES DE TURQUIE	311
SELÇUKLU SULTANI, ANADOLU FATİHİ ALPARSLAN'IN 1064 KARS İLİ FETHİ ÜZERİNE	313
SELÇUKLULAR VE BEYLİKLER DÖNEMİNDE ANADOLU	315
ALPARSLAN VE MALAZGİRT SAVAŞI	337
TÜRKİYE SELÇUKLULARI.....	341
SELÇUK KERVANSARAYLARI.....	347
SELÇUK DEVRİ VAKFİYELERİ	367
SELÇUKLU DEVRİ VAKFİYELERİ.....	413
SELÇUK DEVRİ VAKFİYELERİ	425
SELÇUKLU DEVRİ'NE AİT KÖY SATIŞI HAKKINDA BİR VESİKA	513
DİZİN	519

TÜRK TARİHİNDE SELÇUKLU ASIRLARI

KUTALMIŞOĞLU SÜLEYMAN ŞAH¹ (... - 1086)

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk sultanı. Selçuk'un oğlu olan Arslan Yabgu'nun torunu ve Kutalmış'ın oğludur. Sultan Tuğrul Bey'e karşı taht mücadelesi yapan Kutalmış, Sultan'ın ölümü üzerine payitaht Rey'e yürüyerek sultanlığını ilan etmiş ve aynı maksatla hareket eden Alparslan ile vuku bulan savaşta ölmüştü. Kardeşi Resul Tigin ile oğulları Süleyman, Mansur ve diğerleri Alparslan tarafından esir edilmişti.² Kaynaklarda Süleyman Şah hakkında verilen bilgiler çok az, müphem ve hatalı olduğundan onun şahsiyeti, siyasi hüviyeti, faaliyetleri ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşu bugüne kadar anlaşılammış ve çok karışık bir mahiyet almıştır.

Süleyman'ın Tarih Sahnesine Çıkışı

Arslan Yabgu, Selçuk'un büyük oğlu ve babasının ölümünden sonra da Selçukluların Yabgusu (reisi) olduğu için oğulları Kutalmış ve Resul Tigin saltanat davasında ısrar etmişler ve Mikail-oğulları elinde bulunan Selçuklu Devleti'ne karşı istiklâl teşebbüslerine girişmişlerdi. Muahhar kaynaklar; Kutalmış'ın 1064'te Alparslan'a karşı mücadelede ölümünden sonra Sultan'ın esir aldığı evlatlarının hayatına da son vermek istediğini fakat Nizâm'ül-Mülk ile istişare edince hanedan azasını idamın uğursuzluk getireceği ve devletin bekasına tesir edeceği düşünceyle bundan vazgeçtiğini yazarlar.³ Bununla beraber aynı kaynaklar bir hadise çıkarmalarını önlemek maksadıyla ya gazâ yaparak hizmette bulunmaları veya bu suretle şehit olarak bertaraf edilmeleri için Bizans hudutlarına sürülmelerine karar verildiğini de rivayet ederler. Böylece Kutalmışoğulları, Diyarbekir-Urfa havalisine ve Birecik yakınlarına gelip bu bölgede çok sönük ve sıkıntılı bir hayat sürmüşlerdir.⁴ Bazı Müslüman ve Hristiyan kaynaklar, bunun aksine Süleyman'ın

¹ *İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, MEB, İstanbul 1970, s. 201-219; Bibliyografya metin içinde verilmiştir. Aynı makale, Osman Turan, *Makaleler*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), Kurtuba Yayınları, Ankara 2010, s. 713-750; *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), TTK, Ankara 2014, s. 95-128; [makalede yer alan kaynaklar dipnotlara indirilmiştir. (Haz.)]

² Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ankara 1965, s. 97-99.

³ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 97-99.

⁴ Zahirü'd-Din Nişâbüri, *Selçuknâme*, Tahran 1332, s. 21; Reşidüddin, *Câmi'ut-Tevârih*, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, nşr. A. Ateş, Ankara 1960, s. 28; Kerimüddin Aksarayî, *Müsâmeret'ül-Ahbâr*, nşr. Osman Turan, Ankara 1944, s. 16-19; Türkçe Anonim *Selçuknâme*, Edirne Bâdi Efendi kütüp. nr. 559, yeni 2313, var. 69^a.

II. KILIÇARSLAN¹ (... - 1192)

Sultan I. Mesud'un oğlu ve I. Kılıçarslan'ın torunudur. Bu büyük Selçuklu Sultanı'nın uzun süren hükümdarlığı zamanında (1155-1192) Bizanslıların Anadolu'yu ele geçirmek emel ve teşebbüsleri katî bir şekilde kırılmış, rakip Türk hanedanları ya ortadan kaldırılmış ya da tâbi bir duruma sokulmuş ve böylece I. Haçlı Seferi'nden sonra Selçukluların karşılaştığı buhran ve tehlikeler bertaraf edilmiştir. Türkiye'de millî birliğin kurulmasıyla muvazi olarak gelişen iktisadi ve medeni yükselme de Kılıçarslan Devri'nde başlar.

Meliklik Dönemi

Dânişmendliler arasındaki ihtilaflardan faydalanan Sultan Mesud, hâkimiyetini Fırat boylarına, cenup ve şark istikametine doğru genişletirken, Elbistan'ı 1144'te fethederek oraya büyük oğlu ve veliahdı Kılıçarslan'ı melik tayin etti. Kılıçarslan buradan Haçlıların eline geçmiş bulunan Keysün (Coxon, Gökşun) ve Maraş bölgelerine akınlar yaptı. Fakat önce Bizans İmparatoru I. Manuel'in taarruza geçmesi sonra da II. Haçlı ordusunun gelmesi bir müddet şarkta fetihlerin duraklamasına sebep oldu. Bu sefere iştirak eden Haçlı ordularının imhasından sonra 1149 yılında Kılıçarslan, babasıyla birlikte Maraş'ı Haçlıların elinden kurtardı. Frank şövalyelerine ve papazlara Antakya'ya gitmek müsaadesi verildi. Ertesi yıl Kılıçarslan, babası yanında sefere iştirak ederek Franklardan Keysün, Behisni ve Raban da fethedildi. Sultan Mesud, Tell-Başer Muharasası'nı terk edip memleketine dönünce Ermeni ve Franklardan alınan bu yerleri de Kılıçarslan'ın idaresine ilhak etti. Birçok yerlerini kaybeden Urfa Kontu Jocelin, Sultan Mesud'un tâbiyeti altına girdi. Sultan Mesud, Kilikya Seferi'nden döndükten sonra 1155 güz mevsiminde hastalandı. Öleceğini hissederek üç oğlunu, emirleri huzurunda topladı.

Eski göçebe Türk feodal devlet telakkisine yani saltanatın hükümdarın oğullarına intikali hukuki an'anesine göre hâkimiyeti altında bulunan yerleri üç oğluna taksim etti. Bununla beraber bu taksim yine mezkûr an'ane icabı, büyük oğlu

¹ İA, C. VI, MEB, İstanbul 1987, s. 688-703; Prof. Dr. Osman Turan, "Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan", *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 566-579; Osman Turan, *Makaleler*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), Kurtuba Yayınları, Ankara 2010, s. 583-614; *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), TTK, Ankara 2014, s. 141-168.

GIYÂSEDDİN KEYHÜSREV¹ (...- 1211)

Anadolu Selçuklu Sultanı olup Kılıçarslan'ın 11 oğlunun en küçüğüdür. Niketas Khoniates'e göre Hristiyan olan anası müellifi meçhûl *Selçuknâme*'de Bizans imparator ailesine mensup olarak gösterilir.

Meliklik Devresi

Kılıçarslan; iç ve dış bütün düşman ve rakiplerini bertaraf ederek Anadolu'da millî birliği kurup ihtiyarlık çağına girince, eski Türk hâkimiyet an'ane ve telakkilerinin son bir tezâhürü olmak üzere memleketini oğulları arasında taksim ederken² Gıyâseddin Keyhüsrev'e de Uluborlu (Borglu-Sozopolis) ve havalisini vermişti. Bu taksim tarihî kaynaklarda kaydedilmediği için onun burada melik olarak hüküm sürmeye başladığı yılı tespit etmek mümkün değildir. Bununla beraber Uluborlu ve Kütahya'ya kadar uzayan memleketlerin fethi, İmparator Manuel Komnenos'un ölümünden sonra 1182'de vuku bulduğuna göre bu taksimin bu tarihten sonra ve Sivas'ta hükümet süren Kutbeddin Melikşah'ın 1188'de babası ile mücadele hâlinde bulunduğuna nazaran da bu son yıldan önce yapılmış olması gerekir.

Rivayete göre bulûğ çağına ve herhâlde 1182 yılına kadar babasının yanından ayrılmayan Keyhüsrev, bu fetihten sonra Uluborlu'da oturarak (Kütahya dâhil olmak üzere) Kütahya'ya kadar uzanan yerlerin meliki oldu. Bazı kaynakların onun bu devrede Konya'da hüküm sürdüğüne veya bu şehrin idaresini de elinde tuttuğuna dair kayıtları; bunların, Gıyâseddin Keyhüsrev'in babası ile birlikte kardeşi Kutbeddin'i payitahttan taretmeleri hadisesiyle karıştırmış olmasından ileri gelmektedir. Kılıçarslan'ın yüksek hâkimiyeti altında kalmakla beraber bu taksim neticesinde oğullarının her biri kendisine ayrılmış olan memlekette hüküm sürüyor, kendi namına para bastırıyor, inşa ettikleri binalar üzerindeki kitâbelerde kendi adlarını hakkettiriyor ve tabii babasının adından sonra hutbede melik olarak isimlerini zikrettiriyordu. Fakat babalarına ve hatta daha sonra payitahta sultanlık mevkisinde oturan kardeşlerine karşı isyan edip saltanat iddiasında

¹ *İA*, C. V/II, MEB, İstanbul 1987, s. 613-620; Osman Turan, *Makaleler*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), Kurtuba Yayınları, Ankara 2010, s. 467-480; *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), TTK, Ankara 2014, s. 207-226.

² Osman Turan, "İktâ", *İA*, C. V/II, MEB, İstanbul 1987, s. 349-422.

II. SÜLEYMAN, RÜKNEDDİN SÜLEYMAN ŞAH¹ (... - 1200)

Türkiye Selçukluları Sultanı olup II. Kılıçarslan'ın büyük oğullarından biridir. Bu devletin kurucusunun ismini taşıdığı için II. Süleyman adı ile de anılır. Kılıçarslan zaferlerle dolu uzun bir mücadele hayatı ile Türkiye'yi yükselttikten sonra ihtiyarlık devresinde devletini eski Türk siyasi an'anelerine göre on bir evladı arasında taksim ederek her birini bir eyalete "melik" yapmıştı. Kök-Türk, Karahanlı ve Büyük Selçuklularda olduğu gibi Anadolu Selçuklularında da devleti hanedanın müşterek mirası sayan bu siyasi hukuk anlayışı, Kılıçarslan'dan sonra bir derece sarsılmış ise de göçebe an'anelerine göre kurulan Anadolu beyliklerinde de bütün kuvveti ile hüküm sürmüş ve yalnız Osmanlı İmparatorluğu'dur ki kuruluşundan beri bu feodal zihniyeti yıkarak tam bir merkeziyetçi devlet sisteminin mümessili olmuştur.

Birbirlerinin eksikliklerini ikmal eden kaynaklara göre Selçuklu Türkiye'si, Kılıçarslan tarafından on bir şehzadeye taksim edilirken:

1. Kutbeddin Melikşah'a Sivas ve Aksaray,
2. Rükneddin Süleyman Şah'a Tokat ve havalisi,
3. Nureddin (Mahmud) Sultan Şah'a Kayseri ve bölgesi,
4. Muğiseddin Tuğrul Şah'a Elbistan eyaleti,
5. Muizzeddin Kayser Şah'a Malatya ve mülhakatı,
6. Muhyiddin Mesud'a Ankara merkez olmak üzere Eskişehir'e kadar Çankırı ve Kastamonu vilayetleri,
7. Gıyaseddin Keyhüsrev'e Uluborlu (Borglu) merkez olarak Kütahya'ya kadar garp bölgesi,
8. Nasireddin Berkyaruk Şah'a Niksar (Nekisar) ve Koyulhisar tarafları,
9. Nizameddin Argun Şah'a Amasya,
10. Arslan Şah'a Niğde (Nekide),
11. Sancar Şah'a Ereğli (Erakliye) merkez olmak üzere uç vilayeti (vilayet-i ucât) verilmişti.

Kaynaklarda çok defa ancak alâkaları ve ehemmiyetleri nispetinde bu beyliklerin bir kısmı hakkında biraz etraflıca bilgi verilip bazen diğerleri sadece birkaç

¹ İA, C. XI, MEB, İstanbul 1970, s. 219-231; Osman Turan, *Makaleler*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), Kurtuba Yayınları, Ankara 2010, s. 751-778; *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), TTK, Ankara 2014, s. 181-204.

III. İZZEDDİN KILIÇARSLAN¹ (... - 1205)

II. Rükneddin Süleyman Şah'ın oğlu ve halefidir. Babası 1204 yılında öldüğü zaman Kılıçarslan henüz bülûğ çağına ermemiş bir çocuktur. Nuh Alp ve diğer devlet adamları Tokat'tan gelip onu tahta çıkardılar. İbn Bîbî Kılıçarslan'ın bir yıldan az süren saltanatı zamanında Isparta (Sparta) kale ve vilayetinin fethedildiğini söyler. Türk-Bizans hudutlarının daha ileride olacağını nazarıtibara alan P. Wittek bu fethedilen yerin bugünkü Isparta olamayacağını ve Tomashek'e dayanarak bunun Eşen Çayı ağzına yakın Patera'nın bir metatezi olacağını ileri sürer. Bu izah İbn Bîbî'nin Isparta'nın deniz kenarında bir kale olduğuna dair ifadesine de uymaktadır. Fakat Türkmen kabilelerinin sık sık hudutları geçerek birçok yerleri işgal ve zapt ettikleri vuku buluyorsa da Akdeniz sahillerinde henüz böyle bir fetih imkânsız gözükmemektedir. Antalya fethinden önce sahillerde yapılmış bir fetih Bizans kaynakları tarafından meskût geçilmezdi.

İbn Bîbî'nin Isparta'dan yalnız bir kale olarak değil zamanında maruf bir vilayet olarak bahsetmesi ve onun için meçhul olan Eşen Çayı yakınında bir yere bu şekilde temas etmesi uzak bir ihtimaldir. Türkmen hareketleri ile çok seyyâl bir vaziyette olan hudutların zaman zaman değiştiği olmuşsa da Niketas, İbnü'l Esîr ve Niğdeli Kadı Ahmed'in belirttiğine göre Denizli (Lâdik) ve Honas taraflarının ancak I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatı esnasında (602'de) fethedilip, Selçuklulara tâbî olarak Sultan'ın kayınpederi Mavrozomes'e verilmesi de bundan ileride bir fethin mümkün olamayacağını gösterir. Zaten Ramsay de Eis Barida'dan (Eis Nikea'dan İznik, Eis Nicomedia'dan İzmit gibi) geldiğini söylediği Isparta adının değişmez bir telaffuz olduğuna işaret eder. Böylece Kılıçarslan zamanında fethedilen bu memleketin bugünkü Isparta olacağı meydana çıkar. Bu takdirde İbn Bîbî'nin deniz kenarı ifadesiyle Burdur Gölü'nü kastetmiş olması icap eder. Bu fethin Dânişmendli Yağıbasan'ın oğulları idaresinde bulunan uç Türkmenleri tarafından yapıldığı gözüküyor. Kılıçarslan tahta çıkınca bu Türkmen beyleri, vaktiyle o taraflarda beylik yapmış olan ve şimdi Bizans'ta bulunan Keyhüsrev'i tahta davet ettiler. Kılıçarslan taraftarları I. Keyhüsrev'e ve Türkmenlere karşı Konya'yı müdafaa ettiler. Hatta Keyhüsrev yenilerek geri çekilmekteyken nihayet Konya halkının müzaheretini ile 601 Receb'inde (Şubat 1205) tahtı

¹ İA, C. VI, MEB, İstanbul 1987, s. 703; Osman Turan, *Makaleler*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), Kurtuba Yayınları, Ankara 2010, s. 615-616; (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), TTK, Ankara 2014, s. 205-206.

I. İZZEDDİN KEYKÂVUS¹ (...- 1220)

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in büyük oğlu ve Anadolu Selçuklularının büyük sultanlarından biridir.

Meliklik Zamanı

Gıyâseddin Keyhüsrev, Selçuk tahtını terke mecbur olarak İstanbul'a hareket ettiği zaman (1197) Keykâvus da kardeşi Keykubad ile birlikte babasının yanında bulunuyordu. Seyfeddin Ay-Aba'nın bu iki şehzadeyi omuzlarında taşıdığına dair bir kayıt, onun bu esnada henüz çocuk olduğunu ve on yaşından yukarı bulunmadığını gösterir. Keyhüsrev Konya'dan ayrıldığı zaman tahta çıkan Rükneddin Süleyman Şah, yeğenlerini yanında kalmakta veya babalarına iltihak etmekte serbest bırakınca şehzadeler; atabeylerinin talimatına göre iltihak isteklerini belirterek yolda babalarına kavuştular. Onlar İstanbul'a, beraberlerinde giden atabey ve muallimlerinin yanında tahsillerine devam etmek ve boş zamanlarını da av ve sporla geçirmek suretiyle yerleştiler. Gıyâseddin Keyhüsrev; Selçuk tahtına davet edilip, Bizans'tan Konya'ya hareket edince, anlaşmaya göre şehzadeler rehine olarak Th. Laskaris'in yanına bırakılmış fakat maiyetlerinde kalan Zekeriya Hâcib'in maharetiyle kaçırılıp yolda babalarına ulaşmışlardır. Gıyâseddin Keyhüsrev bu ikinci defa tahta çıkışında Keykâvus'u Malatya'ya melik tayin etmiş ve çok saydığı dostu, âlim Mecdüddin İshak'ı da onun tahsil ve terbiyesini tamamlamak ve idari işlerini yürütmek amacıyla beraberinde oraya göndermişti. Bu âlimin Keykâvus üzerindeki nüfuzunu göstermek için isyan etmiş bulunan kardeşi Keykubad'ın öldürülmesini önlemiş olması ve saltanatını tasdik maksadıyla Halife'ye onun gönderilmiş bulunması hadiselerini zikretmek kâfidir. Babasının ölümüne kadar yaklaşık altı yıl Malatya'da kalmış bulunan Keykâvus'un oradaki faaliyetine dair bir şey bilmiyorsak da bu zamanda melikler artık, II. Kılıçaslan'ın memleketi on bir evladına taksiminde olduğu gibi adlarının para bastıran, hutbe okutan ve icabında kendi başlarına harp ve sulh teşebbüslerine girişen siyasi bir muhtariyete sahip olmayıp sadece bir vali mevki ve salahiyetiyle tayin edildiklerinden, buradaki faaliyetlerine bir ehemmiyet verilemez.

¹ İA, C. V/II, MEB, İstanbul 1987, s. 630-642; Osman Turan, *Makaleler*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), Kurtuba Yayınları, Ankara 2010, s. 503-524; *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), TTK, Ankara 2014, s. 207-226.

I. ALÂEDDİN KEYKUBAD¹ (... - 1237)

Alâeddin Keykubad, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğlu, İzzeddin Keykâvus'un kardeşi ve halefi olup Anadolu Selçuklu sultanlarının en büyüklerindedir. Zamanı Selçuklu Devleti'nin en kudretli ve mesut devrini teşkil eder.

Meliklik Devri ve Cülûsu

Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya tahtını ağabeyi Rükneddin Süleyman'a terke mecbur olarak İstanbul'a gittiği vakit Keykubad da büyük kardeşi Keykâvus ile birlikte babasının yanında bulunuyordu. Gıyâseddin Keyhüsrev, Bizans'tan dönüp tekrar tahta çıktığı zaman Keykâvus'u Malatya'ya ve Keykubad'ı da bütün Dânişmend ili ile birlikte Tokat'a melik olarak tayin etti. Yedi yıl burada kalan Keykubad babasının ölümünü (1211) ve yerine Keykâvus'un geçirilmek üzere olduğunu öğrenince tahtı elde etmek için derhal harekete geçti. Fakat bu teşebbüsü kendisinin tahassun ettiği Ankara Kalesi'nde bir muhasarayı müteakip teslim olması ve Malatya civarındaki Minşar'da, sonra Kezirpert Kalesi'nde hapsedilmesi (609/1212) ile neticelendi. Ankara'da saltanat davasında bulunmasına rağmen bastırıldığı paralar üzerinde "el-Malik", "el-Mansur" unvanı ile iktifa edip amcaları gibi fiilen ve hukuken haiz olmadığı saltanat hukuku an'anesine bağlı kalarak "sultan" unvanını kullanamamıştır.

İzzeddin Keykâvus ölünce (616/1220) devlet erkânı Keykubad'ı mağlup edip hapse atılmasında âmil olduklarını düşünerek intikam alacağı korkusuyla tahta çıkarılmasında tereddüt gösterdiler ve amcası Tuğrulşah ile küçük kardeşi Koylu Hisar Meliki Celâleddin Keyferidun üzerinde durdularsa da nihayet Seyfeddin Ay-Aba'nın tesiriyle yine de onun saltanatına karar verdiler. Kendisini hapse götürmüş olan Ay-Aba, bu sebepten Keykubad'ın intikamına uğramamak için tahta çıkmak müjdesini bizzat vermiş olmakla beraber ondan bir ahidnâme almadan kendisini emniyette hissetmedi. Keykubad bu suretle Sivas'a gelerek kardeşinin naaşını ziyaret ettikten sonra tahta çıktı.

İbnü'l Esîr ve Ebu'l Ferec'in ikinci bir rivayet olarak naklettiklerine göre hastalığı ağırlaşınca Keykâvus, amcası Tuğrulşah'ı veya Koylu Hisar Meliki Celâled-

¹ İA, C. V/II, MEB, İstanbul 1987, s. 646-661; Osman Turan, *Makaleler*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), Kurtuba Yayınları, Ankara 2010, s. 533-564; *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), TTK, Ankara 2014, s. 224-254.

II. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV¹ (...-1246)

II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın büyük oğlu ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in torunudur. Kitâbelerden anlaşıldığına göre annesinin adı Mâhperi Hatun'dur. Kalonoros (Alâiye) Hâkimi Kir Fard'ın kızı olduğu gözüken bu kadın, oğlunun İstanbul Latin İmparatoru Baudouin'e yazdığı mektuba göre kocası Keykubad ölünceye kadar Hristiyan dininde kalmıştı. Bıraktığı hayrattan sonraları iyi bir Müslüman olduğu anlaşılıyor. Kendisinden önce gelen hemen bütün Selçuklu sultanları kudretli şahsiyetler olduğu hâlde birçok zaaflar ile mâlul bulunan bu Sultan'ın zamanında memleket istila ve felaketlere uğrayarak inhitata başlar.

Meliklik Devri

Alâeddin Keykubad, 625'te (1228) Mengücekler ülkesini Selçuklu hudutları içrisine alınca, eski bir Türk an'anesine göre o zaman ancak beş altı yaşında bulunduğu tahmin edilen oğlu Keyhüsrev'i; Antalya Subaşısı Mübârizeddin Er-Tokuş'u kendisine atabey tayin edip, yanına kâfi miktarda asker ve idareci vererek Erzincan'a gönderdi. Keyhüsrev'in meliklik devresinin başlangıç yılında maiyetindeki Selçuklu kuvvetleri, Komnenlere karşı yaptığı sefer neticesinde Maçka'dan geçerek Trabzon'u muhasara ettiyse de zapta muvaffak olamayarak döndü. Trabzon İmparatorluğu tarihlerinin bu kuvvetlerin başında "melik" unvanı ile Gıyâseddin Keyhüsrev'in bulunduğunu kaydettikleri fakat hakikatte seferin Atabey Mübârizeddin Er-Tokuş'un² kumandasında cereyan ettiği ve onun namına izafe olduğu şüphesizdir.³ Bu seferden sonra -Er-Tokuş artık hayatta bulunmadığı için- Alâeddin'in ölümünden önce onun yerine Şemseddin Altun-Aba'yı⁴ Keyhüsrev'e atabey tayin etti. Keykubad'ın Eyyûbî melikesinden doğan oğlu Kılıçarslan veli-

¹ İA, C. V/II, MEB, İstanbul 1987, s. 620-629; Osman Turan, *Makaleler*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), Kurtuba Yayınları, Ankara 2010, s. 481-502; *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), TTK, Ankara 2014, s. 253-270; [makale içinde yer alan kaynak bilgileri dipnotlarda gösterilmiştir. (Haz.)]

² Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri II, Mübârizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi", *Belleten*, C. 11, Sayı: 43, Ankara 1947, s. 415-429.

³ Osman Turan, "I. Alâeddin Keykubad", *IA*, C. V/II, MEB, İstanbul 1987, s. 645-661.

⁴ Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, Ankara 1947, s. 197-235.

II. İZZEDDİN KEYKÂVUS¹ (1238-1278)

Anadolu Selçuklu Sultanı olup II. Keyhüsrev'in oğlu ve I. Keykubad'ın torunudur. Keyhüsrev, küçük oğlu II. Alâeddin Keykubâd'ı veliaht tayin ettiği hâlde Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî ve Celâleddin Karatay gibi nüfuzlu devlet adamları onun ölümünü (643/1246) müteakip an'aneeye uygun olarak Keykâvus'u tahta çıkardılar. Fakat Keykâvus henüz çocukluk çağında bulunduğu için devlet işleri uzun müddet emîrlerin elinde kaldı. Cülûsundan az sonra Moğollar, bütün tâbi hükümdarlar gibi Keykâvus'u da Güyük Han'ı tahta çıkarmak için hazırlanan kurtlayda (644/1246) bulunmak üzere Karakurum'a çağırıldılar. Bununla beraber etraftaki Ermeni ve Rumların tecavüzleri ileri sürülerek Sultan'ın yerine ortanca kardeşi olan Rükneddin Kılıçarslan gönderildi. Bu suretle hem hakikatte Sultan ve ona mensup emîrlerin iktidarı kaybetme endişeleri hem de Selçuklular için bu şekliyle ağır gelen bir tâbiyet izhârı bertaraf edilmiş oldu.

Keykâvus'un ilk saltanat devresi (643-647) yüksek mevkileri işgal eden emîrlerin ihtiras mücadeleleriyle geçti. Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî, bu mücadelelerde rakiplerini birbirine düşürmek veya iki grup hâlinde çarpışmalarından faydalanmak suretiyle mevkisini kurtardı, nüfuzunu arttırdı ve bu sayede de Sultan'ın anası ile evlendi. Fakat zaten kendisinden memnun olmayan emîrler, onun bu cüretkâr hareketini Selçuklu hanedanına karşı bir saygısızlık telakki ederek isyan ettiler. Evvelki mücadelede Vezir'e yardım eden ve bu sebeple de beylerbeyi makamına getirilen Erzincanlı Şerafüddin Mahmud, şimdi ona karşı hareketin idaresini eline alarak subaşısı bulunduğu Erzincan'a gitti ve hazırladığı kuvvetler ile Niksar'a kadar ilerledi. Lâkin Vezir'in merkezden Şemseddin Yav-taş kumandasında gönderdiği orduya mağlûp olarak hayatını da kaybetti.² Bu suretle bütün rakiplerini ortadan kaldırmaya muvaffak olan Şemseddin İsfahânî tek başına devlete hâkim oldu. Bununla beraber onun diktatörlüğünden memnun olmayan ve ihtiraslarını tatmin etmek isteyen emîrler fırsat bekleyerek iki sene sonra onu düşürmeye muvaffak oldular. Filhakika uç taraflarında I. Keykubad'ın

¹ İA, C. V/II, MEB, İstanbul 1987, s. 642-645; Osman Turan, *Makaleler*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), Kurtuba Yayınları, Ankara 2010, s. 525-532; *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), TTK, Ankara 2014, s. 279-286.

² Bu mücadele hakkında oldukça tafsilat veren V. de Beauvais'de vezir "Losir" ve Şaraf al-Din de "Salefodin" adı ile geçer.

oğlu olduğu iddiası³ ile ortaya atılan Türk Ahmed adlı bir kimse, etrafına topladığı Türkmenler ile harekete geçmiş ve birçok yerleri işgal etmişti.⁴

İsfahânî bu isyanı bastırmaya çalışırken Karakurum’a gitmiş olan Kılıçarslan ağabeyi Keykâvus ve Vezir’inin azline dair bir yarlık ile dönerek 646’da Sivas’ta istiklâlini ilan etti. Bu vaziyette Selçuklu emîrleri, Han’ın fermanına uymak zarureti ile yalnız Vezir’i azl ile iktifa etmediler. Onun hayatına da son verdiler. Bununla beraber Karatay’ın himmetiyle üç kardeşin birlikte saltanat sürmesine karar verilerek böylece Moğol Hanı’nın iradesi ve Selçuklu Devleti’nin istiklâlini koruma arzusu telif edildi. İki taraf arasında gidip gelen elçiler bu esas üzerinde anlaşış iki sultanın maiyetleriyle birlikte Aksaray’da buluşmaları kararlaştırıldı. Fakat bu buluşma esnasında Kılıçarslan taraftarları kararlarından vazgeçerek yarlık mucibince tahtın Kılıçarslan’a inhisarı ve Keykâvus’un iştirak etmemesi davasına kapıldıkları için karşılaşma çarpışmaya müncer oldu. Neticede Kılıçarslan kolaylıkla mağlûp edilerek yakalandıktan sonra Karatay üç kardeşin bir tahtta hüküm sürmelerini temin etti ve aralarındaki ahengin muhafazası için de üçünün birlikte atabeyliğini üzerine aldı.

Bu suretle 647’den 652’ye kadar (1249-1254) hutbe ve sikkede üç sultanın adı bir arada zikredilmek üzere Selçuklu tarihinde müşterek saltanat devri denilen bir devre başladı. Bununla beraber bu devreye ait kitâbelerde çok defa “Büyük Sultan” sıfatı ile yalnız Keykâvus’un adı ile iktifa edildi. Böylece bu zamanda yüksek insani vasıfları ile temayüz eden Karatay gibi nadir bir devlet adamı sayesinde memleketin birliği korunmuş, Kılıçarslan ile birlikte gelen Moğollar geri çevrilmiş ve uçta devam eden göçebe ayaklanması bastırılmıştı. Fakat II. Keyhüsrev’den beri yüksek mevki sahipleri arasında baş gösteren manevi sukût emîrleri üç sultan etrafında gruplaşmaya, entrikalara ve icabında da Moğolların devletin şeref ve menfaatlerini bozan müdahalelerini çekmeye sevk etmekten hâlî kalmıyordu. Bu vaziyetlerin patlak vermemesi için azim ve fedakârlık ile çalışan Karatay’ın, fazileti dolayısıyla vezirliğe getirmiş olduğu Necmeddin Nahçivânî de bu maddiyatçı ve entrikacı muhite tahammül edemeyerek Halep’e gitti. Moğollar da malî baskı ve müdahalelerini arttırdılar. Mengü Han’dan gelen elçilerin ısrarı üzerine Keykâvus, Han’ı görmek üzere hareket etmek mecburiyetinde kaldı. Sultan Sivas’a kadar yoluna devam ederken Karatay’ın ölüm haberini alınca devlet işlerinin muattal kaldığını, düşmanların memleketine tecavüz edeceklerini beyan ile Moğollara itizarda bulundu. Hakikatte ise Kılıçarslan taraftarlarının galebesinden korkarak seyahatten vazgeçti ve yerine küçük kardeşi II. Keykubad’ı Karakurum’a gönderdi (1254).

Karatay’ın ölümü üç kardeşin bir tahtta oturmasını imkânsızlaştırdı. Üç gruba ayrılan muhteris emîrler, Keykubad’ın yolda ölmesi üzerine iki sultan etrafında

³ Bir rivayete göre II. Keyhüsrev’in emrine rağmen Armağan-Şah Veliaht bulunan kardeşi İzzeddin Kılıçarslan’ı öldürmemişti.

⁴ Cl. Cahen’i teyiden galiba Beauvais’nin bahsettiđi Coterin.

toplandılar. Keykâvus taraftarlarının tahakkümünden kurtulmak isteyenlerle bu Sultan'ın sefih hayatından ve Hristiyan dayılarının devlet işlerine müdahalelerinden üzülen kimseler IV. Kılıçarslan'ı Konya'dan kaçırarak Kayseri'de tahta çıkardılar ve 652'de orada namına para bastırdılar. Devleti ikiye bölmek suretiyle iki sultanı barıştırmak ve Aksaray'da buluşmalarını temin etmek üzere yapılan müzakereler müspet bir neticeye bağlandı. İki sultan, mensupları ile birlikte biri Konya'dan, öteki Kayseri'den Aksaray'a hareket ederken Kılıçarslan taraftarları kararlarından vazgeçtiler. Bu sebeple Kayseri-Kırşehir arasında Ahmedhisar'da vuku bulan karşılaşma bir çarpışma hâlini aldı ve sonuncular mağlûp oldu. Kılıçarslan Ermeni kralına sığınmak üzere kaçarken Develü'de yakalanarak önce Amasya ve sonra da Borçlu Kalesi'nde hapsedildi. Bu suretle müşterek saltanat nihayet bularak Keykâvus tekrar tek başına sultan oldu. Bu sıralarda Baycu Noyan'dan sık sık elçiler gelerek muahede ile tespit edilen miktardan çok fazla ve devletin takatini sarsacak kadar ağır vergi talebinde bulunuyorlardı. Bunu önlemek için Keykâvus, Fahreddin Ali'yi Batu Han'a göndererek onun hiddetini çekmiş olmasına rağmen bu gayet menfi ve ağır talepler reddedildi. Bu nisbî sükûndan da faydalanarak bir müddetten beri Malatya, Elbistan ve Adıyaman taraflarında yağma hareketlerini genişleten, kervan yollarının işlemesine ve asayişe mâni olan Ağaçeri Türkleri üzerine asker sevk etti. Fakat Baycu'nun Anadolu'ya yaptığı ikinci sefer, ordunun geri dönmesine sebep oldu. Selçuklu Devleti'nin bu meşguliyetleri dolayısıyla Ermeniler 656 yılında bir müddet için Maraş'ı işgal ettiler.

Mengü Han kardeşi Hülagu'yu İran'a gönderince Baycu onun kışlayacağı Mogan ovalarını terk ederek askerleri, aile ve hayvanları ile Anadolu'ya göçmek zorunda kaldı. Bununla beraber o Erzurum'dan Sultan'a karşı fena bir maksatla gelmediğini bildirdiği hâlde Keykâvus, etrafındaki liyakatsiz kimselerin tesiriyle muharebeye karar verdi. Aksarayî muharebe kararında Vezir ve Kadı İzzeddin'in başlıca âmil olduğunu söyler. Baycu'nun artık İran'daki Moğolların başı olmadığı ve Hülagu tarafından tardedildiği kanaati Selçuk Sultanı'na muharebe cesaretini veriyor, topladığı askerlere ve bilhassa Türkmenlere güveniyordu. Böylece Moğollar Konya'ya doğru ilerlerken Selçuklu ordusu da onlara karşı çıktı ve Aksaray civarında Sultan Hanı yakınında karşılaşma vuku buldu. Fakat Keykâvus'un kötü hareketlerinden gücenen bazı emîrlerin ciddi bir gayret göstermemeleri, hususıyla ordunun kumandanı olarak düşmanın karşısına gönderilen Arslan-Doğmuş, Konya'da Sultan'ın sarhoş bir hâlde evine girerek ailesine tecavüz ettiği haberini alması üzerine gizlice Baycu ile anlaştı ve Selçuklu ordusunun kolaylıkla yenilmesine sebep oldu (1256).

Moğollar Konya'ya doğru yürüyünce büyük bir korku geçiren şehir halkı surların kapılarını kapadı. Cuma günü minbere çıkan bir hatibin verdiği heyecanlı bir nutuk herkesi ağılattı. Halkın ırz, can ve evlatlarını kurtarmak maksadı ile topladığı azim bir meblağ ile Baycu'nun nezdine giden bu hatip, para ve Baycu'nun karısı üzerinde icra eylediği manevi bir nüfuz sayesinde Moğolların şehre girmelerini ve binaenaleyh yağma ve tahriplerini önlemeye muvaffak oldu ise de surlar üzerindeki kulelerin yıkılmasına mâni olamadı.

Ordusunun Sultan Hanı önünde bozulduğunu öğrenen Selçuklu Sultanı, maiyeti ile birlikte İznik İmparatoru'na sığındı. Arslan-Doğmuş ve Nizâmeddin Hurşid, Baycu'nun muvafakati ile Kılıçarslan'ı Borglu Kalesi'nden çıkararak tahta geçirdiler. O kış Aksaray'da kalan Baycu, Hülagu'nun Bağdat Seferi'ne iştirak edince bunu haber alan Keykâvus; Denizli havalisinin İmparator'a terki mukabilinde⁵ ondan aldığı bir miktar yardım kuvvetiyle gelip tekrar Konya tahtını elde etti (1257). Bunun üzerine Keykâvus her tarafa fermanlar göndererek halkı putperest Moğollara ve dolayısıyla kardeşine karşı savaşa davet etti. Yav-taş kumandasında gönderdiği ordu Orta Anadolu'yu işgal ile Kılıçarslan ve Baycu Noyan'a mensup kuvvetleri Sivas-Tokat arasında, Yıldız Dağı mevkinde mağlûp ve bunları Erzincan'a firara mecbûr etti. Filhakika elimize geçen 1258 (656) tarihli birtakım resmî vesika ve kayıtlar Orta Anadolu'nun artık Keykâvus'a ait olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Keykâvus, Ali Bahadır'ı Malatya taraflarına göndererek Baycu'nun yapmış olduğu tahribattan ve Moğol düşmanlığından faydalanmak ve Ağaçerilerden kuvvet teşkil etmek suretiyle muvaffakiyetler temin etti. Nihayet Erzincan'a giden Kılıçarslan, Muineddin Pervane'nin teşebbüsüyle Alıncak Noyan kumandasında getirttiği Moğol askerleri ile Orta Anadolu'ya doğru harekete geçti. Bunlar Niksar'ı işgal etti. Fakat Tokat'ta ciddi bir mukavemet ile karşılaştılar. Tam bu sıralardaydı ki Keykubad ile birlikte Moğolistan'a giden elçiler döndü. Bunların Mengü Han'dan Selçuklu Devleti'ni iki sultan arasında taksim eden bir yarlık ile dönmüş olmaları mücadeleye nihayet verdi.

Filhakika bu sebeple iki tarafı barıştırmak için elçiler ve mektuplar -bunlardan biri bize kadar gelmiştir- gidip geldikten sonra yarlığa uygun olarak Kızılırmak (Âb-ı Sivas) Nehri'nin şarkında kalan memleketlerin Kılıçarslan'a, garbindakilerin de Keykâvus'a ait olması kararlaştırıldı ve buna dair ahidnâmeler imzalandı. Bir müddet sonra (1259) Hülagu iki sultanı huzuruna celbederek bu esas dâhilinde yapılmış taksimi katıleştirdi. Buna rağmen iki sultan arasındaki ahenk uzun sürmedi. Keykâvus Konya'yı terk ederek Hristiyan dayıları ile birlikte Antalya'ya gitti ve orada sefâhat ile vakit geçirdi. Muineddin Pervane, bunu Sultan'ın Türkmenlerden kuvvet teşkil ve Mısırlılardan yardım temin etmek suretiyle isyan edeceği tarzında Moğollara izah ederek onları mütemadiyen Keykâvus aleyhine kışkırtıyordu. Bununla beraber diğer Müslüman Türkler gibi Türkmenler de Sultan'ın sefih hayatı ve Hristiyan dayılarının Müslümanlara karşı küstahlıkları dolayısıyla ona kızmışlar hatta göçebeler bir müddet sonra isyan ederek onun gönderdiği kuvvetleri bozguna uğratmışlardı. Moğollar; Kılıçarslan'ın memleketine uğramadan, Keykâvus'a gelerek Selçuklu Devleti namına bu iki sultanın yapmış olduğu borçları ve yıllık haracı istediler. Keykâvus bunu da Pervane'nin bir tahriki sayarak Moğol elçilerini önce Kılıçarslan'a gitmeye ikna etti. Pervane'yi cezalandırmak için harekete geçerken, Moğolların müdahale edeceğini düşünerek,

⁵ Bu havalide Türkmenlerin büyük bir kesafet peyda ettiği ve İbn Sâid'e göre 200.000 çadıra bâliğ olduğu ve 1261 senesinde onlar tarafından işgal edildiği için bu terkin filî bir neticesi olmamıştır.

Memlûk Sultanı Baybars'a elçi gönderip yardım istedi ve mukabilinde Diyarbakır ve Şarkî Anadolu'dan bazı yerlerin terkinin mutazammın menşurları da takdim etti. Baybars, Hülagu'ya karşı Keykâvus'a yardım kararını verirken Altın Orda Hükümdarı Berke Han ile bu hususta bir ittifak yaptı. Fakat bu üçlü ittifak tahakkuk sahasına girmeden Muineddin Pervane daha evvel davranarak Kılıçarslan ve onun tarafında bulunan Alıncak Noyan'a mensup kuvvetlerle Konya üzerine yürüdü. Bu vaziyette hazırlığını ikmâl edemeyen Keykâvus, Veziri Fahreddin Ali'yi bunları oyalamak veya maksatlarını anlamak için Aksaray'a gönderdi. Fakat onlar Kılıçarslan'ın vezirliğini Fahreddin Ali'ye teklif ettiler ve o da bunu kabul etti. Bunu öğrenen Keykâvus'un ümidi kırılarak Antalya'ya kaçtı. Bununla beraber kendisine mensup kuvvetlerin akıbetini öğreninceye kadar orada bekledi. Gerçekten askerlerini Seferihisar'da toplamış bulunan Ali Bahadır'ın Altun-Aba Kervansarayı civarında giriştiği şiddetli bir muharebede mukavemet edemeyerek uç taraflarına kaçtığını öğrenince 1261 (659) kışında maiyetiyle birlikte kadirgalara binip İstanbul'a gitti. Böylece Keykâvus'un müstakil, müşterek ve taksim edilmiş olarak ve bazı fasılalar ile birlikte on beş yıl süren saltanatı sona erer ve gurbet hayatı başlar.

İstanbul'u Latinlerin elinden henüz kurtarmış bulunan Bizans İmparatoru Mihail Paleologos, vaktiyle Konya'ya gidip Keykâvus'a sığındığı ve orada kendisinden iyi muamele gördüğü için Selçuklu Sultanı'nı maiyetiyle birlikte mevkisi ile mütenasip olarak kabul etti. Fakat bu vaziyet süratle değişti. Filhakika Türk ve Arap kaynaklarına göre 1264 (662) yılında Keykâvus, Ali Bahadır ve Uğurlu gibi cüretli emîrleriyle İmparator'un karşılaştığı güçlüklerden faydalanarak Bizans tahtını ele geçirmeye karar verdi. Vukuundan önce bu teşebbüsten haberdar edilen İmparator, Sultan'ın maiyetinde bulunan emîrlerin gözlerine mil çekti. Asker ve kölelerini Ayasofya'ya sevk ederek Hristiyanlık ve ölümden birini kabule icbar etti. Sultan'ı da ailesi ve çocuklarıyla birlikte Rumeli'de bir kaleye sürdü. Müslüman kaynaklarındaki bu mâlumatın bir esası olmakla beraber Sultan'ın mâruz kaldığı bu muamele Pachymeres'in de rivayet ettiği gibi hakikatte İmparator'un Hülagu'dan korkması ve ona yaranması maksadı ile vuku bulmuştur.

Selçuklu Sultanı 1270 (668) yılına yani Altın Orda hanının gönderdiği kuvvetler tarafından kurtarıncaya kadar hapiste kalmıştı ki P. Wittek bilhassa Türk kaynaklarına ve Sarı Saltuk an'anesine bağlı rivayetlere dayanarak Dobruca'da "Gagavuz" adı ile mâruf bulunan Hristiyan Türklerin (Keykâvus'un Gagavuz) menşei de Balkanlara geçmiş olan Keykâvus'a mensup kuvvetler teşkil ettiği kanaatindedir. Keykâvus, Altın Orda hanının Kırım'da kendisine verdiği iktâ ile 1278 yılına kadar yaşadı. Burada ikameti esnasında Anadolu ahvâli ile alâkadar olmuş, Vezir Fahreddin Ali'den para yardımı görmüş, Altın Orda ve Memlûk devletlerinin Hülagu'ya karşı ittifaklarından faydalanarak Selçuklu tahtını elde etmek ümidini beslemişti. Oğlu II. Mesud buna muvaffak oldu fakat bu muvaffakiyetin bu ittifak ile alâkası yoktur.

Keykâvus'un İstanbul'da kalan ve Melik Konstantin namını alan küçük oğlu ile bir kızı Hristiyan olmuştu. Keykâvus, babası ve selefleri gibi her bakımdan zayıf

bir şahsiyet olduğu gibi birkaçı müstesna devrin ileri gelen ricali de umumiyetle mânen düşük seviyede insanlardı. Bu sebeple Moğol tahakkümünü ve memleketin içine düştüğü inhitatı önlemek mümkün olmadı. Keykâvus'un putperest Moğollara karşı mücadelesinde Anadolu halkı onunla beraber olduğu hâlde ahlâkî zaafları, Kir Haya ve Kir Kedid adlı Hristiyan dayılarına büyük bir nüfuz ve mevki vermesi ve nihayet emîrlerin kendi aralarında ve Moğollar nezdinde yaptığı entrikalar bu Sultan ile birlikte Selçuklu Devleti'nin sukûtuna sebep olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, s. 548-640; Aksarayî, *Müsâmeret'ül-Ahbâr*, s. 36-71,75 vd.; Baybars Mansûrî, *Zübdet'ül-Fıkra*, (British Museum, Add, 23325, 25^a-30^b, 35^b vd., 52^a-53^b, 67^b ve bundan naklen Aynî, *İkdü'l-Cümân*, Veliyüddin XIX, 353, 363-365, 377-385, 420, 425, 452, 473, 510); Anonim, *Selçuknâme*, s. 50-55; Ebu'l Ferenc, *Chronography*, s. 412 vd.; 422, 424, 426, 435, 442; Vincent de Beauvais, XXXII, 26 vd.; *The Journey of W. of Rubruck*, (İng. trc. Rockhill), s. 280; G. Pachymeres, (Frns. trc. Cousin, VI. 14, 108-112, 114, 190-198, 969-971); G. Akropolites, (nşr. Heisenberg), s. 69; N. Gregoros, (Bonn), I, 82, 94, 100, 137, 229; Abdüzzâhir, *Sirâtü'l-Mâlik al-Zâhir*, (British Museum, Add, 23331, 40^b-42^a); *Baybars Tarihi*, (trc. Şerafeddin Yaltkaya, s. 22, 32); Zehebî, (660 yılı vakaları); Nüveyrî, (Köprülü kütüp. nr. 1188, IV, 19^b vd., 221^a-226^b); Makrîzî, *es-Sülûk*, (Frns. trc. Quatremere, I, 56, 63, 89, 175, 234, 240); İbn Şeddâd, *al-Â'lak al-Hatıra*, (British Museum, Add. 23334, 64^b); Reşîdüddîn, (nşr. Quatremere, s. 322 ve nşr. Blochet, 260, 550); *Altın Orda Devleti Tarihine Ait Metinler*, (nşr. İ. H. İzmirli), s. 123, 175, 259, 261, 351; Eflâkî, *Menâkib'ül-Ârifin*, (Türkçe trc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1950; (Frns. trc. Cl. Huart, I, p. 136, 331, 349; II, p. 195 vd.); *al-Tarassul*, (Bibl. Nat. Suppl. Pers, 1353, 181^a-182^a); M. D'Ohsson, *Histoire des Mongols*, III, 92-99; Cl. Cahen, *Les Turcomans de Rum*, (Byzantion 1939, XIV, 131-137); aynı müellif, *Notes pour l'histoire des Turcomans*, (JA, 1951, s. 335-340); P. Wittek, *Yazıjoğlu on the Christian Turks of the Dobruja*, (BSOAS, 1952, XIV/3, 639-668); Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri", III, (*Belleten*, XLV, 27-43); "İzzeddin Keykâvus'a Ait Bir Temliknâme", (*Z. Velidî Togan Armağanı*).

IV. RÜKNEDDİN KILIÇARSLAN¹ (... - 1266)

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ortanca oğludur. İbn Bîbî, anasının Rum cariyesi olduğunu kaydeder ki bu husus Ebu'l Ferec'in Arapça muhtasarı ve Vincent de Beauvais tarafından teyit edilmektedir. Yalnız bu sonuncu müellif, Kılıçarslan ile Keykâvus'u birbirine karıştırır. Bunlar arasındaki mücadeleler esnasında Konya'dan geçen Guillaume de Rubrouck Kılıçarslan'ın anasını Türk gösterir ve ihtilafı Müslüman ve Hristiyan anadan doğmuş olmalarına hamleden II. Keykâvus, Selçuk Sultanı sıfatı ile Güyük Han'ın cülûs merasiminde hazır bulunmak üzere Moğolistan'da toplanan kurultaya (644/1246) davet edildiği zaman yerine Kılıçarslan gönderildi. Kılıçarslan ve maiyeti oradan dönerek ağabeyinin azline dair bir ferman getirdi ve 646'da Sivas'ta istiklâlini ilan etti. Fakat emîrlerin araya girilmesiyle üç kardeşin birlikte tahta çıkmasına karar verildi (647/1249). Bununla beraber bu müşterek saltanat uzun sürmeyerek iki tarafa mensup emirlerin ihtiras ve tahrikleri neticesinde Kılıçarslan, Konya'dan kaçarak 652 yılında (1254) Kayseri'de tekrar müstakillen saltanatını ilan etti. Bu münasebetle vuku bulan muharebede mağlup olan Kılıçarslan önce Amasya, sonra da Borglu (Uluborlu) Kalesi'nde hapsedildi.

Keykâvus 654 yılında (1256) Moğol kumandanı Baycu Noyan'a mağlup olunca, Kılıçarslan hapisten çıkarılarak tahta geçirildi. Lâkin Baycu'nun Anadolu'dan ayrılması üzerine Keykâvus tekrar gelip Konya tahtını işgal etti. Bunun neticesinde Kılıçarslan ve müttefiki bulunan Moğollar ile Keykâvus arasında mücadele yeniden başladı. Böylece fasılalar ile Selçuklu tahtında gâh müşterek olarak gâh kendi başına saltanat süren Kılıçarslan nihayet ümerâsından Muineddin Pervane, Moğolları ve ağabeyinin maiyetindeki bazı devlet adamlarını elde etmek suretiyle Keykâvus'u 659'da (1261) katî olarak tahtı terke mecbur edince bütün Selçuk ülkesinin sultanı oldu.²

Kılıçarslan, Keykâvus'u tardederek saltanatı elde etmekle beraber önce ağabeyine mensup kuvvetlerle uğraştı. Bunlar Konya-Akşehir arasında mağlup edildikten sonra da Türkmenlerin isyanı mühim bir gaile teşkil etti. Filhakika Moğolların

¹ İA, C. VI, MEB, İstanbul 1987, s. 703-707; Osman Turan, *Makaleler*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), Kurtuba Yayınları, 2010, s. 617-626; *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), TTK, Ankara 2014, s. 287-292.

² Osman Turan, "II. Keykâvus", İA, C. V/II, MEB, İstanbul 1987, s. 642-645.

II. KEYKUBAD¹

II. Keyhüsrev'in oğlu ve I. Keykubad'ın torunudur. Anadolu'da Gürcü Hatun adı ile maruf olan anası Gürcü Kraliçesi Rosudan'ın kızı Thamar olup² bu prensesin babası Selçuklu ailesinden Erzurum Meliki Mugiseddin Tuğrulşah'ın oğludur.

Gıyaseddin Keyhüsrev, Gürcü Hatun'a meclûbiyeti dolayısı ile Keykubad doğunca en küçük oğlu olmasına rağmen onu derhal veliaht tayin etti ve gereken biat merasimini de yerine getirdi. Fakat Keyhüsrev ölünce (1246), devlet erkânı an'ane icabı onu değil büyük kardeş bulunan Keykâvus'u tahta çıkardı. Keykubad'ın bu esnada 7 yaşında olduğuna dair Vincent de Beauvais'nin kaydı babasının Gürcü Hatun ile evlenmesinden hemen bir yıl sonra dünyaya geldiğini gösterir. IV. Kılıçarslan³ Moğolistan'dan ağabeyi II. Keykâvus'un⁴ azline dair bir yarlık ile dönünce Celâleddin Karatay hem Selçuklu Devleti'nin itibarını korumak hem de Moğolları tatmin etmek maksadı ile üç kardeşi birlikte tahta çıkardı. Bu suretle 647-652 yılları arasında Keykubad da üç sultandan biri oldu. Kaynak ve tetkiklerde bu üç kardeşin müşterek hâkimiyet devresi çok karıştırılmıştır. Bu müşterek saltanat zamanında hutbede ve sikkede de tabiatıyla üç sultanın adı birlikte zikrediliyordu. Bununla beraber Alâeddin Keykubad'ın saltanata iştiraki bir isimden ibaret kalmıştır. Hatta kitâbeler üzerinde de ekseriya, "Büyük Sultan" sıfatı ile yalnız Keykâvus'un adı yazılıyordu.

Keykâvus, Karatay'ın ölümü üzerine Moğolistan seyahatinden vazgeçince, bazı mazeretler beyan ederek, Moğol elçilerini geri çevirirken Mengü Han'a yazdığı mektupta "*Şimdi benim gibi bir sultan olan kardeşim Alâeddin'i gönderiyorum.*" demiş ve hediyelerle onu 1254'te (652) yola çıkarmıştır. Keykubad'a mensup emîrler, babası zamanında veliaht olduğunu ileri sürerek onu tahta çıkarmak ve bu sayede kendilerine mevki temin etmek niyetindeydiler. Yol boyunca bu maksatlarını ifadeden çekinmediler. Aksarayî'ye göre Erzurum'a vardıkları zaman Keykubad ağabeyine mektup yazarak Baycu Noyan'ın istediği vergilerin ödenmesinde müşkülât çıkarılmamasını tavsiye etmekte ve Moğolları memnun edici

¹ İA, C. V/II, MEB, İstanbul 1987, s. 661-662; Osman Turan, *Makaleler*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), Kurtuba Yayınları, Ankara 2010, s. 565-568; *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, (haz. Altan Çetin, Bilal Koç), TTK, Ankara 2014, s. 293-296.

² Turan, "II. Keyhüsrev", İA, C. V/II, MEB, İstanbul 1987, s. 620-629.

³ Turan, "IV. Kılıçarslan", İA, C. VI, MEB, İstanbul 1987, s. 703-707.

⁴ Turan, "II. Keykâvus", İA, C. V/II, MEB, İstanbul 1987, s. 642-645.

Dizin

A

- Abaka Han 203
Abbasiler 32, 252, 276-277
Abdülcelil Kazvîni 272, 278
Abdülkadir İnan 382
Âb-ı Garm 81
Afrâsyâb 277, 279, 281
Afşin 19, 22, 34, 215
Ahlât 59, 80, 100, 105, 138-139, 141-146,
148, 164, 167, 328, 352, 368
Akkoyunlu 331
Aksaray 15, 23-24, 27, 54, 65, 67, 70, 73-74,
78-79, 89, 92-95, 115, 122, 143, 158,
172-175, 179-180, 209, 231, 234,
240, 249, 323, 334, 336, 349-353,
362, 434, 436-437, 439, 441, 446, 509
Alâeddin Keykubad 74, 84, 99, 101, 106,
114-116, 131, 132-136, 138, 141,
143, 145, 147, 150-151, 155, 165,
183, 189, 204-205, 208, 227, 235,
239, 252, 278, 327, 349-354, 365,
367-369, 413, 415-416, 425-426,
429, 430, 432-433, 439, 442, 447-
449, 460, 467
Alâiye 132-134, 138, 149-150, 152, 155,
167-168, 178-179, 233, 287, 327,
349, 350, 418, 464
Âlameddin Kayser 114
Alaşehir 46, 61, 64-65, 68, 78, 85, 114, 116,
326
Alâüddevlî Ali Bey 459
Alexios 17-18, 25-26, 28-30, 32, 38, 97
Alexis Gifard 56
Alexisos Komnenos 43-44, 46, 82, 345
Alparslan 13-17, 19, 21, 33, 85, 214-217,
228, 267-269, 304, 313-314, 316-
318, 337-341, 344, 513, 514
Alp İlig 16, 28
Altun-Aba Medresesi 108, 369, 372
Altun Boğa 124
Amasya 17-18, 30, 47, 60, 66, 89-90, 97,
160-161, 166, 173, 177, 185, 189,
197, 304, 321, 328, 375, 417-418,
445, 513-515
Amid'ül-Mülk 271
Anadolu 7, 14-32, 34-50, 53, 59, 62, 64-65,
67-68, 70, 72-75, 77, 79, 82-84, 89,
93, 98-102, 105-106, 109, 113, 115-
116, 118, 120, 122-123, 125-126,
129, 131-132, 134, 137-139, 141-142,
145-147, 149-153, 155, 157, 159-160,
163, 165-171, 173-177, 180-181, 183,
186, 188, 190-191, 202-205, 208-210,
213, 215-232, 235-238, 240-245, 247-
250, 271, 276, 278, 280, 283, 285-286,
289-290, 294-302, 306-307, 309-310,
314-325, 327-336, 341-350, 352, 354,
359-360, 362-363, 368, 370, 372, 375,
377-378, 380-384, 413-414, 417-420,
426-427, 432, 438, 442, 445-447, 449-
450, 453-454, 456, 459-460, 462-466,
472, 476, 515
Andronikos 65, 71, 135, 139-141
Anna Komnena 18, 24, 26-28, 30, 41, 50
Anonim Selçuknâme 13, 14, 16, 20, 61, 67,
70, 92, 95-97, 119, 126, 133-134,
136, 144, 180, 188, 351, 418, 430-
432, 434-438, 440-444, 446, 448,
450, 456
Antakya 16, 20, 23-24, 26-29, 31-35, 37-39,
41, 46-47, 53, 55, 85, 99, 121, 135,
281, 318-320, 344-345
Armağan Şah 416-421
Arslan Basâsirî 283
Arslan-Doğmuş 173-174, 190-191, 200,
379, 418, 437, 465-467
Arslan Yabgu 13, 37, 317-318, 343
Artuk Bey 14, 18-19, 36-37, 317-318, 343-
344, 346
Arz'üt-Türk 279
Asi Nehri 33

Atsız 5, 6, 14-15, 17, 19, 22, 109, 318, 344
 Attila 213
 Avasım 32
 Aya Vasil 500
 Ayıntab 55
 Ayn Câlût 280
 Azerbaycan 19, 21, 59, 65, 73-74, 141, 143,
 146, 222, 285, 313, 316, 330, 334,
 341-342, 345, 351, 446, 477
 Azez 16

B

Babai İsyanı 160, 163, 165, 248
 Babailer 160, 162, 245, 417-418
 Baba İshak 160-162, 246, 248, 328-329, 334,
 418, 431
 Baba Rasul 161
 Bâbek 240, 241
 Bağdat 24, 27, 31, 48, 74, 86, 108, 132, 152,
 174, 201, 204, 209, 226, 227, 230,
 232, 268-269, 271-272, 280, 283-
 284, 286-287, 314, 325, 348, 432,
 441, 448, 466-468
 Bahaeddin Veled 142, 365
 Bahreyn 19, 272
 Barak Baba 162, 246, 250, 334
 Barsam 33
 Battal Gâzi 59, 202, 225, 286, 334
 Batu Han 167, 173, 184, 440, 442
 Baudouin 61, 155, 167-168, 170
 Baybars 33, 35-36, 75, 86, 108, 128, 151,
 169, 175-176, 180-182, 184, 187-
 188, 203, 280, 329, 331, 354-355,
 362, 380, 433, 444-445, 447, 450,
 452, 456, 460, 464
 Baycu 163, 165-167, 173-174, 177, 183, 329,
 330, 351, 362, 432, 440-442, 446
 Baycu Noyan 173-174, 177, 183, 329, 440
 Bedreddin Aynî 280
 Behisni 53, 55, 58, 124, 146
 Behlül Dâna 303
 Behrâm Şah 67, 91, 100, 104, 429
 Berke Han 175

Bezm ü Rezm 30, 384, 446, 459-460
 Birecik 13
 Bizans 13-32, 35, 38-39, 41-46, 53, 56-57,
 59-65, 67-68, 71, 74, 77-79, 81-82,
 84-85, 90-91, 93, 95, 97-98, 106, 111,
 113, 116, 131-132, 149, 175, 178,
 187-188, 201-202, 209, 214-223,
 225, 226, 229-231, 233, 268, 275,
 279, 281, 293, 296, 302, 305, 309-
 310, 313-314, 316-320, 322-325,
 330, 332-333, 335, 337-348, 372,
 374, 378, 380, 414-415, 427, 462-463
 Bizans İmparatorluğu 20, 42-44, 67, 74, 82,
 214, 217, 220, 226, 229, 231, 314,
 316, 318, 325, 330, 344-345
 Bohemond 46-48, 121, 135-136, 321
 Bryennios 18, 20-21, 23, 25, 29
 Burûciyye 371, 468-469, 471
 Buzağı Baba 181, 246
 Büveyhîler 276-277, 284
 Büyük Selçuklular 23, 32, 34, 37-38, 332

C

Caber Kalesi 40
 Cacaoğlu Vakfiyesi 365, 469-470
 Câhiz 276278
 Cavakhet 313314
 Câvlâkiler 239, 241-244, 246
 Celâleddin Harizmşah 137-138, 145, 163
 Celâleddin Karatay 147, 159, 170-171, 183,
 354, 416, 425-426, 430-435, 437-
 438, 440, 442, 446, 457, 464, 471,
 473, 477
 Celâleddin Mengübirtî 141, 151, 368
 Cemâleddin Hotanî 437
 Cenevizliler 204
 Ceziret'ül-Uşşâk 120
 Chalandon 18, 24, 26, 30, 51, 76, 309
 Claude Cahen 229
 Cl. Cahen 16, 19, 40, 51, 76, 87, 118, 129,
 153, 170, 172, 176, 179, 182, 460
 Cormagon Noyan 144, 163

Ç

- Çağrı Bey 284, 313, 341
 Çaka 42-44, 46, 51, 320, 321
 Çavlı 48-49, 136, 143-144, 159, 368, 379, 415
 Çepni 332
 Çingiz Han 276, 383
 Çökürmüş 48-49

D

- Dânişmend Gâzi 16, 45-47, 225, 249-250, 286, 334
 Dânişmendliler 50, 53, 55, 57, 73-74, 132, 202-203, 249, 322, 379
 Davudşah 138-139
 Dede Korkut 225, 250, 308, 334, 382-383
 Dehistan 272
 Divriği 17, 81, 100, 138, 320, 471
 Diyarbekir 13, 35-37, 48, 80, 105-106, 126, 137, 144, 147, 157-160, 167, 189, 278, 320, 328, 350, 439
 Dolat 16, 54
 Drakon Suyu 26
 Dulûk 34

E

- E. Blochet 75, 86, 108, 128, 151, 169, 237, 428
 Ebu Hanife 72, 277, 286
 Ebu İshak Şirazi 269, 271
 Ebu'l Ferec 15, 23, 27, 30, 32-36, 41, 50-51, 75, 86, 93, 124, 126, 131, 133, 136, 143, 145, 147-148, 161, 169, 176-177, 181-182, 184, 188, 248, 426-427, 431-435, 438, 440, 442, 444-446
 Ebu'l Gâzi 30, 42
 Ebu'l Kâsım 24, 29, 32, 41-42, 189
 Ebu'l-Kâsım el-Bekrî 271
 Ebu Sa'd es-Sincânî 477
 Ebussuud Efendi 295
 Eflâkî 151-152, 169, 176, 178, 181-182, 244-246, 251-353, 365-366, 369-370,

378, 418, 441, 443, 465- 467, 470-471

- El-basan 14, 19, 20-21
 Elbistan 33, 47-48, 53-54, 56-57, 66-67, 80, 83, 89-90, 94, 97, 100, 124-125, 159, 161, 173, 203, 328, 331, 350, 363, 449-450, 499, 510
 el-Cezire 49, 55, 65, 163
 el-Melik'ül-Âdil 79, 82, 84, 121-122, 124, 137
 el-Melik'ül Nâsır 156-157
 el-Melik'üz-Zâhir 80, 84, 117, 121-122, 124
 el-Muazzam 75, 137
 el-Omerî 235, 354-357, 380, 445, 450-456
 Emîr Balduk 33
 Emîr Buldacı 33, 319
 Emîr-i dâd 198, 434
 Emîr Porsuk 22-24, 320
 en-Nâsır-Lidînilâh 116
 Ermeni Krallığı 46, 83-84, 90, 93, 114-115, 121, 133-135, 225, 227, 233, 327
 Ermeniler 31, 114, 136, 166-168, 173, 220-221, 233, 250, 319, 334, 343, 346, 464
 Esed'üd-Devle 499
 Eskişehir 25, 45-46, 50, 56, 59- 61, 64, 66, 89, 321, 323, 325
 Esterâbâdî 459-460, 513
 Eşârilik 272
 Eşen Çayı 111
 Evliya Çelebi 206-210, 359, 362-365, 462, 464
 Eyyûbiler 125, 139, 141, 146, 326
- F**
- Fahr'üd-Devle 271
 Fatih Sultan Mehmed 235
 Fırat 16-17, 30-31, 34, 38, 40, 48-49, 53, 57-58, 100, 126, 138, 156, 319, 322, 324-345
 Frigya 25, 318
- G**
- Gabriel 16, 31, 33, 43, 46, 50, 129, 152, 170,

- 202, 319-320, 345, 350, 353, 430, 449, 451
- Gagavuz 175
- Gars'al-ni'ma 15-16
- Gâvele Kalesi 81, 112, 158, 178
- Gazalî 148, 269, 467
- Gazan Han 285, 298-299, 352, 372
- Gaziya Hatun 168
- Genceli Kiragos 151, 169
- Gerdîzî 383
- Gevher-Ayîn 272
- Gevher Hatun 19
- Gıyâseddin Keyhüsrev 66, 77-85, 94, 111, 113, 118, 131, 155-158, 160, 167-169, 177, 303, 349-352, 367-368, 372, 413, 415-417, 427-428, 431-432, 449-450, 475
- Gıyaseddin Mesud 240
- Gök Medrese Vakfiyesi 469
- Göksun 31, 33, 39, 46, 53, 122, 324, 358
- Göktürkler 213
- Guillaume de Tyr 28, 33, 44, 50, 75
- Gulâmhâne 134, 428
- Gunyet'ül-Kâtib 444, 473
- Gümüştigin 16-17, 30, 33, 47, 319-322
- Gümüştigin Ahmed Gâzi 17, 30, 33, 319, 321
- Gürçi Hatun 168
- Gürcistan 65, 82, 100-102, 104-106, 141, 144, 146, 168, 224, 313, 326, 328, 343
- Güyük Han 171, 177, 435
- H**
- Habur Nehri 40, 49
- Hacı Bektaş 246, 249
- Haçlılar 30, 33-34, 36, 43-47, 50, 69, 73, 121, 125, 190, 218-219, 231, 278, 320-321
- Haçlı Seferleri 19, 43, 217-218, 226, 323, 333, 335
- Hâkim Senâi 268
- Halep 15-16, 22, 24, 34-37, 40, 47, 49, 55, 80, 82-84, 91, 108, 117, 120-122, 124-125, 134, 136-137, 147, 156-157, 159, 164, 166-167, 172, 203, 272, 318-319, 328, 344, 346, 440, 446, 450
- Halife Mu'tasım 276
- Hamdullah Kazvîni 76, 86, 152, 169, 204, 209, 277, 297, 299, 336, 372, 413, 460
- Harezmşah Muhammed 254
- Harizmliler 146, 156, 159, 162
- Harput 31, 37, 57-58, 63, 82, 91, 100-102, 105, 109, 143-144, 146, 156, 159, 163, 209, 320
- Hasan Dağı 30, 46, 249, 321
- Hazarlar 230-231
- Henri Pirenne 290
- Herevî 59, 72, 286
- Hetoum 14, 28, 34, 86, 135, 139-140, 151, 169, 428
- Hong-nu 213
- Horasan 20, 27, 35, 41, 268, 276, 278, 285-286, 309, 342, 345, 475, 477
- Hürremî 242
- Hurzâd u Pârizâd 91
- Hülagu 173-175, 178-180, 188, 190
- Hüsameddin Kaymeri 158
- Hüsrev Firûz 283
- I**
- III. Ahmed 30, 363
- III. Conrad 323
- II. Keykâvus 177, 182-183, 189, 352, 438, 447, 465
- II. Kılıçarslan 29, 46, 50, 83, 86, 89, 123-124, 151, 186, 203, 205, 217, 223, 226, 231, 235, 323-324, 332-335, 349-351, 367, 369, 371, 378-379, 413
- II. Leon 83-84, 94, 98, 114, 121, 134, 326
- II. Mesud 175, 330, 513
- II. Murat Devri 248
- I. Keykubad 123, 163-164, 171, 183, 350, 417, 427, 435, 440, 448, 449
- Isaak Komnenos 17, 343

İ

- İbn Battuta 207, 209, 243-244, 360, 375, 418-419, 426, 456
- İbn Bîbî 15, 40, 76, 78, 80-81, 84, 86, 90, 94-96, 101, 103, 108, 111-112, 114, 116, 119-128, 133-136, 138-139, 142-145, 147-149, 151-153, 156, 158-160, 169, 176-179, 182, 184, 186, 188-191, 208, 239, 248, 297, 301-304, 350-352, 360, 362, 367-369, 372, 374, 379, 413-419, 425-450, 456-457, 460, 462, 465, 467, 475-476
- İbn Fadlan 376, 383
- İbn-i Hassûl 277
- İbn Saîd 364
- İbn Şeddâd 20, 30, 33-34, 47, 68, 75, 86, 108, 152, 169, 176
- İbnü'l Azrak 15, 36, 49, 51, 57, 59-60, 303, 352
- İbnü'l Esîr 40-41, 48-50, 56, 67, 70, 72, 82, 86, 90-91, 107-108, 111-112, 128, 131-132, 134, 136, 139, 151, 232, 378
- İbnü'l Fuvatî 182, 432-433, 466
- İbn Vâsil 36, 86, 108, 121, 123, 128, 134, 151, 169, 428
- İbrahim Yınal 32, 280, 346
- İ. Hakkı Uzunçarşılı 86, 109, 152, 170, 357, 371, 375, 416, 427, 429, 438, 447, 468
- İlhanlı Devleti 297-298, 446
- İmâdeddin Zengî 187
- İran 19, 21, 23, 37, 48, 50, 65, 91, 103-104, 107, 141, 144, 146, 173, 204, 214, 217, 224, 227, 231, 242, 276-279, 285, 287, 290, 298-299, 301, 305, 315, 317, 319-320, 326, 330-331, 341, 346, 348-349, 368, 370, 377, 446, 477
- İznik 20-21, 2-27, 29, 32, 33, 38, 41-45, 47, 50, 59, 80, 82, 84, 111, 116, 118, 126, 144, 159, 167, 174, 318-321, 326, 344-446

J

- Jean Komnen 64

K

- Kâbusnâme 148, 380
- Kadı Ahmed 51, 67, 76, 86, 92, 104, 108, 111-112, 128, 133, 144, 151-152, 169, 181-182, 184, 243, 245-351, 381, 383-384, 432-433, 437, 513
- Kadı Burhaneddin 204-205, 210, 331, 380, 460
- Kadı İbn Ammâr 28, 32
- Kadisiye 216-217
- Kağık 314
- Kahire 24, 36, 108, 128, 151, 169, 201, 380, 466-468
- Kâim bi-Emrillah 280, 283-284, 340, 346
- Kalenderiler 242244, 251
- Kalkaşandı 205, 354, 357, 429, 450-452, 454-455, 469
- Kâmil el-Tâbir 73
- Kapadokya 14, 28, 30, 32, 45, 91, 102-123, 249, 321, 322
- Kara Arslan 57, 63, 91, 100, 123
- Karakoyunlu 331
- Karamanlılar 137, 158, 179, 331, 352, 460, 462
- Karatay Kervansarayı 354, 358-359, 362, 448-450, 455, 459
- Kara Tigin 30, 33, 38
- Kaşgarlı Mahmud 279-280, 382
- Kâşgarlı Mahmud 275
- Kâtip Çelebi 240-241
- Kavurt 14, 18-19, 269, 344
- Kayseri 15, 17, 23-24, 27, 30, 45-46, 54, 56-58, 66-67, 70, 78, 82-83, 89-96, 98, 108, 114-115, 117, 121, 123, 125, 132, 134, 136-138, 144, 147, 149, 150, 152, 156-157, 161, 164, 166-167, 173, 177-178, 201-205, 208-209, 215, 221, 223, 226, 233, 249, 278, 287, 316, 327-329, 334, 336, 349-350, 353-355, 357-360, 363, 375, 415, 417-418, 428-430, 436, 439, 442-443, 447, 449-451, 454, 460-463, 474, 499-500, 502, 504, 506-512

- Kazvînî 76, 86, 152, 169, 204, 207-209, 272, 277-278, 287, 297, 299, 336, 365, 372, 380-381, 413, 460
- Kemaleddin Kâmyâr 152, 156-159, 368, 430
- Kemaleddin Rumtaş 426, 446-448, 471, 477, 499, 502
- Kenesarı Destanı 382
- Kerimüddin Aksarayî 13, 247, 298, 352, 433
- Keşiş Grégoire 54, 55, 56, 71, 75
- Keşiş Pierre 43, 44
- Keyhatu 298, 303
- Keykâvus 79, 81, 85, 97, 113-128, 131-134, 136, 141, 148, 171-180, 182-183, 185, 187-189, 197, 203, 205-206, 239, 252, 296, 302-304, 326-327, 349-352, 362, 365, 367, 374, 384, 413-414, 417-419, 432-433, 435-443, 445-447, 449, 464-465, 473, 477, 498, 514
- Keykubâdiye Sarayı 147, 149, 157, 430
- Kılıçarslan 29-30, 37-38, 40-51, 53-75, 77-81, 83-86, 89-95, 97-102, 105-106, 108, 111-112, 115, 123-124, 138, 147, 151, 155-156, 160, 171-175, 177-183, 186-187, 190, 203, 205, 217, 223, 226, 231, 235, 239, 249, 297, 303-304, 320-321, 323-324, 325-326, 329-330, 332-335, 349-352, 362, 367-369, 371, 378-379, 413, 417, 419, 432, 434-437, 440, 442, 445-448, 450
- Kıpçak 82, 103, 134-135, 153, 184, 203, 232-233, 326, 379-381, 462
- Kırım 134-135, 139, 175, 203, 230, 232-233, 290, 350, 415
- Kırkgeçit Suyu 26
- Kızıl Elma 225
- Konya 15, 20, 23-24, 27, 45, 49, 54-55, 61-62, 66-70, 72-74, 77-81, 84-85, 90-98, 104, 106-109, 111-117, 121, 126, 131-133, 138, 142, 148, 150, 152-153, 158, 161, 165-168, 170, 173-175, 177-181, 187-189, 197, 199, 200-204, 206, 208-209, 215, 223, 226-227, 231, 234-235, 245-246, 287, 303, 316, 318, 321-325, 327-328, 331, 333-336, 344, 349-350, 352, 354, 360, 363, 365, 369-375, 377, 379, 384, 414-415, 418-419, 425, 428-429, 435, 437, 439, 441, 443-448, 453, 457, 460, 462-465, 467, 470-472, 474, 477-478
- Kösedağ Bozgunu 166, 178, 425, 431-432
- Kösedağ Muharebesi 123, 167, 189, 432, 446-447
- Kraliçe Rosudan 102, 144
- Kraliçe Thamar 65
- Kubâdâbâd 148-150, 158, 287, 328, 335, 417-418
- Kulan Arslan 37, 42
- Kuman 32, 224, 462
- Kumdanlı 29, 61, 218, 231
- Kur'ân 149, 216, 243, 285, 287, 378, 443, 466, 471, 513
- Kutalmış 13-17, 19-24, 27, 32-33, 36-38, 40, 48, 215, 313-314, 317, 343-344
- KUTALMIŞOĞLU SÜLEYMAN ŞAH 9, 13
- Kyr Vart 133
- L**
- Lâdik-i suhta 97
- Lampron 98-99, 123, 135-136, 167, 179, 327
- Larende 56, 69, 114-115, 121, 123, 372
- Luluva 114, 117, 121, 123
- M**
- Mahmud Tuğracı 440-441
- Mâhperi Hatun 155
- Malatya 15, 16, 31, 33, 43-44, 46-50, 56-58, 62-64, 66, 70-71, 80-81, 89, 93, 97, 100-101, 106-107, 113, 117, 124-126, 131, 137, 144, 146, 156, 158-159, 161, 166, 173-174, 202, 226,

- 250, 316, 319, 320-322, 324, 328, 333-334, 345, 350, 368, 417, 430
- Malazgirt Meydan Muharebesi 14, 214, 216, 228, 316, 340
- Malazgirt Zaferi 17-18, 21, 31, 37, 62, 202, 213-218, 221, 315-317, 325, 337, 340-343
- Mansur 13, 16, 19-21, 23-24, 105, 131, 137, 146, 157, 159, 161, 327
- Maraş 31, 33, 39, 46-47, 53-54, 58, 84, 87, 114, 121-122, 124, 136, 146, 153, 159, 161, 173, 324, 328, 331, 343, 417, 446, 448, 459
- Marco Polo 204, 280, 376, 381, 383
- Mare Nostrum 230
- Maverâünnehr 275, 278, 360
- Mavrozomes 80-81, 84, 111
- Mazdek 240-241
- Mazenderan 272
- Mecdüddin İshak 85, 91, 113, 116-117, 120
- Medh-i Fakr 445
- Mehdîlik 272
- Melâmîler 244
- Melike-i Âdiliye 368, 417, 430, 435
- Melik Gâzi 322, 375
- Melikşah 14-20, 22-25, 27-38, 40-42, 49, 65-67, 69-70, 77-79, 89-95, 142, 205, 268-269, 272, 277, 284, 286-287, 302, 308, 313, 316-320, 325, 337-338, 341, 344-346, 462-463
- Melissenos 25, 29, 345
- Menâkıb'ut-Türk 276
- Menâkıb'ül Ârifin 444
- Menbiç 125
- Mengücek Beyliği 324, 327
- Mengücek Gâzi 17, 319, 375
- Mengü Han 172-174, 183-184, 438, 440-442, 445
- Mengü Tangrı 279
- Meraga 141
- Merv 267-268, 279, 285, 287, 313
- Meşhed 46, 147, 156, 166, 285-286, 358, 461, 508, 510, 511
- Mevlânâ 149, 181, 190, 200, 209, 245-247, 286, 352-353, 366, 369, 371, 378, 420-421, 438, 441, 443-444, 465-466, 468, 470-471, 505-506
- Mevlânâ Celâleddin Rumî 149, 181, 286, 378, 443, 465
- Mevlevî 142, 149, 250
- Mıcingerd Kalesi 103
- Mısır Fâtımîleri 32, 35
- Mihael Dukas 17
- Mihail Paleologos 175
- Miryokefalon Zaferi 62
- Moğollar 142, 144-146, 150, 158, 163-166, 168, 171-177, 180, 226-228, 239, 280, 285-286, 329, 343, 349, 358, 372, 377, 384, 435, 439-440, 446
- Mongoloid 222
- Mugiseddin Tuğrulşah 66, 80-81, 114-115, 144, 183
- Muhyiddin Mesud 66, 69, 74, 79, 89, 91, 93-95, 97
- Muineddin Pervane 168, 174-175, 177-178, 180, 297, 352, 465, 470
- Muizzeddin Kayser Şah 89, 93, 97
- Mukaddesî 276, 377
- Musul 35, 48-50, 59, 72, 82, 84, 132, 138, 147, 188, 209, 246, 321, 323, 336, 345
- Muzafferüddin Gök Böri 126, 144, 327
- Muzafferüddin Mesud 238, 241
- Mübârekşah 279-280, 362
- Mübârizeddin Er-Tokuş 83, 120, 133, 155, 354, 413-416, 419, 422, 427, 431, 444
- Mühezzibüddin Ali 159, 165-167, 189, 431-432, 439, 457
- Müsâmeret'ül-Ahbâr 13, 36, 76, 86, 108, 112, 128, 152, 169, 176, 182, 184, 189-191, 239, 298-299, 301, 350-352, 367, 372, 413, 432, 438, 440-442, 444, 446, 450, 456, 460, 475
- N**
- Nasır 15, 147, 505

Nasireddin Berkyaruk Şah 66, 89
 Necmeddin Nahçıvânî 172, 441, 457
 Necmeddin Razi 149
 Netâyic'ül-Vukuât 295, 363
 Niğdeli Kadı Ahmed 51, 67, 76, 86, 104,
 108, 111-112, 128, 133, 144, 151-
 152, 169, 181-182, 184, 243, 245-
 247, 250-351, 381, 383-384, 432-
 433, 513
 Niketas 57, 60-61, 64, 66, 69-70, 75, 77, 80,
 86, 90, 94-95, 108, 111
 Niksar 18, 46, 59-60, 66, 89-90, 97, 108,
 159, 171, 174, 180, 209, 286, 316,
 322, 358
 Nizameddin Argun Şah 89
 Nizâm'ül-Mülk 13, 148, 240, 252, 254, 267,
 269, 271-272, 277, 281, 294, 305-
 306, 308, 313-314, 337, 361, 380
 Norman Reisi Russel 17-18
 Nureddin el-Mekki 247
 Nureddin Yanbuî 190
 Nureddin Zengî 324, 378
 Nuveyri 70, 132
 Nüveyri 76, 86, 93, 108, 128, 152, 169, 176,
 450, 464, 466

O

Oğuz Han 276-277, 281
 Oğuz İsyanı 287
 Oğuznâme 213, 334
 Oktay Kağan 144-145, 152
 Orhun Abideleri 213
 Osman Gâzi 223
 Osmanlı Beyliği 228, 332
 Osmanlı Devri 190, 294-296, 300-302, 305,
 362, 371, 384, 418-419, 421, 458-
 459, 461, 474
 Osmanlı Kanunnâmeleri 295

Ö

Ögeday Han 328
 Ömer Lütfi Barkan 295, 379

P

Papa Gregorius 19
 Pavlâkiler 346
 Peçenek 21, 32, 42, 61, 216-217, 224, 289,
 380, 462
 Philaretos 31, 319
 Prof. Fuad Köprülü 237, 240, 305, 363, 425,
 458
 P. Wittek 29, 60, 76, 84, 87, 109, 111-112,
 175-176, 185, 427, 446

R

Râfızîler 31
 Rakka 40, 147, 157
 Ravendî 86, 104, 107, 109, 277, 294, 361,
 414
 Resul Tigin 13, 15
 Reşidüddin 128, 176
 Rey 13, 18, 283-285, 287, 313-314, 317
 Romanos Diogenes 17, 31, 216, 316
 Romen Diyojen 339
 Rum Dukalığı 30, 320
 Rumlar 56, 62, 85, 120, 140, 180, 223, 226,
 231-322, 327, 339, 342, 462
 Rükneddin Süleyman 24, 37, 65-66, 70,
 79-80, 82, 89, 91, 93-95, 97-98, 101,
 107, 109, 111, 113, 131, 232, 325,
 367, 369, 372, 378, 413

S

Sadeddin Köpek 150, 156-159, 165, 328,
 350, 360, 367-369, 431
 Sadreddin Konevi 247
 Sâhibiyye 365, 371, 384, 466, 471
 Saltuk 17, 22, 42, 56, 100-102, 144, 162,
 175, 246, 320, 334
 Saltuklu Beyliği 326
 Samagar Noyan 298
 Sâmâniler 239, 252, 380
 Samsun 66, 82-83, 94, 97, 118, 139, 140,
 180, 203, 206, 221, 232-233, 325-
 326, 332, 350, 513-514

- Sancar Şah 66, 89
 Selâhaddin Eyyûbî 62-63, 68, 92-93, 105, 463
 Selçuk Devleti 29, 30, 114, 181, 201, 205, 210, 215-216, 222-223, 225-228, 232-234, 280, 283, 299, 309-310, 316, 342-343, 349, 417, 427, 429-430, 432, 439-440, 443, 445-447
 Selçuklular 7, 13-14, 17, 20-30, 32, 34-35, 37-38, 55, 58, 85, 104-105, 116, 119, 121, 127, 129, 135, 137-138, 143, 146, 159, 163-164, 167, 171, 201-202, 213, 215-220, 226, 231-232, 247, 271-272, 275, 277-278, 289-290, 293-294, 302, 307-308, 315-316, 318, 323, 327-329, 331-332, 336, 339, 347, 361, 363, 371, 378-379, 427, 449, 456, 462, 466, 468, 514
 Semerkand 252, 286-287, 308, 361
 Seyfeddin Ay-aba 429
 Seyfûd-Devle 156
 Sibt İbnü'l-Cevzî 15, 41, 51, 54, 71, 75, 86, 93, 108, 128, 149, 152, 160, 169
 Sinaneddin Yakut 163
 Sinop 26, 30, 33, 38, 83, 116, 118-121, 126-128, 132, 135, 139-140, 180-181, 203, 220-221, 232-233, 243-244, 319, 326, 336, 349-350, 414, 514
 Sistan 278
 Sivas 15, 17-18, 30, 46-47, 54, 57-59, 65-67, 77, 82, 89, 91-92, 94-95, 101-102, 105, 115, 119, 124-127, 129, 131-132, 139, 143-144, 159, 161, 164, 166, 172, 174, 177, 201-210, 215, 221, 223, 226-227, 232-233, 235, 287, 296, 316, 322, 324, 326-329, 336, 349-350, 352-353, 357-360, 362-365, 371, 380, 384, 417-418, 429, 433-435, 438, 442, 451, 453-454, 457, 463, 466-469, 473, 476
 Siyasetnâme 148, 186, 238, 240, 252, 254, 294, 362, 380
 Sugur 32
 Suğdak 134, 135, 137, 139, 150, 153, 233, 327, 350, 415
 Sultan Mehmed Tapar 48, 287
 Sultan Melikşah 14, 17, 37, 40, 272, 286
 Sultan Sancar 27, 108, 116, 279, 285, 286, 322, 468
 Sultan Veled 246
 Sumeysat 33
 Suvayda 147
 Süleyman Şah 13, 16, 20, 22, 24, 26, 28-29, 30, 3-41, 49, 65, 80, 82, 89-91, 93-99, 101-102, 104-109, 111, 113, 220, 225, 232, 317-320, 343, 345-346, 367, 369, 372, 413
 Süryani Mihael 14, 27, 47, 56, 58, 60-61, 64, 67, 70, 71, 90-94, 98
 Ş
 Şâh-ı Zinde 286
 Şahinşah 46, 49, 54, 56-60, 321, 322, 324, 473-474, 477, 512
 Şahruh 48
 Şamânî 100, 103, 132, 157, 162, 181, 223-224, 247, 275, 289, 332, 378, 380-381, 384, 463
 Şehâbeddin Tuğrul 124
 Şehnâme 149
 Şemseddin İsfahânî 144, 159, 164, 167, 171
 Şemseddin Mardinî 465
 Şemseddin Tebrizî 243, 465
 Şems-i Tebrizî 466
 Şerefeddin Yezdî 208
 Şîrâzlı Gerûbed 244
 Şökli 14-15, 19, 344, 382
 Şu'ûbiyye 276
 T
 Taberistan 272
 Taceddin Pervane 157, 369
 Tadik 26
 Tangrı-bermiş 42, 46
 Tapduk Emre 246-247

Tatikios 45
 Tebriz 201, 204, 209, 227, 232, 451, 469, 470
 Tell-Başer 53, 124-125
 Theodore Gabras 30, 322
 Theodor Laskaris 80
 Thoros 16, 54-55, 324
 Timur 105, 208, 210, 251-252
 Timurtaş Noyan 330
 Trablüşam 28, 32
 Trabzon 5, 6, 30, 80, 82, 101, 118-119, 121, 126, 135, 139-141, 143, 148, 152, 155, 159, 167, 180, 203, 219, 221, 227, 231-233, 320, 322, 326-328, 332, 335, 426
 Tuğrul Bey 13, 202, 215-216, 268-269, 271, 276-277, 279-280, 283-285, 313-314, 316, 318, 341, 344
 Tutak 18-19, 318, 344
 Tutuş 22-24, 33, 36-37, 40, 319, 346
 Türbe-i Turasan 46
 Türkistan 21, 27-28, 215, 221-222, 224, 242, 275, 278-279, 285-287, 289-290, 316, 330, 342, 349, 360-361, 376, 381, 477
 Türkiye Selçuklu Devleti 13, 21, 38, 40, 344
 Türkler 7, 16-18, 21, 25, 28-29, 32, 34, 39, 40, 42-46, 49, 53, 60-62, 69, 82-83, 99-101, 133, 140, 149, 174, 180, 202, 213-215, 217-226, 232, 250, 272, 275-278, 280, 285, 289-290, 293, 317, 320-321, 323, 332-334, 338-339, 341-345, 347-348, 376-377, 383, 463, 466

U

Uluborlu 60, 64, 66, 68, 70, 77-78, 81, 83, 89-90, 92-94, 177-178, 181, 322, 325, 331, 350, 417, 419, 445
 Urfa 13, 16-17, 31, 33, 37, 40, 42, 48, 53, 100, 124, 147, 156-157, 323, 344-345
 Urfalı Mathieu 16, 31, 41, 47, 50, 202
 Urfalı Vahram 55, 75, 98, 108, 114, 123, 128, 169
 Uzun Hasan 250

V

Van Berchem 128, 152, 202, 473
 Venedik 152, 185, 235-336
 Vincent de Beauvais 119, 136, 151, 156, 158-159, 169, 176-177, 179, 182-183, 248
 Viyana 218-219

W

W. Barthold 372, 383

Y

Yağıbasan 54-59, 111, 203, 208, 304
 Yağısıyan 48
 Yâkut 179, 285
 Yassı Çimen 141
 Yâvgıyye 14
 Yavlak Arslan 238, 303
 Yavuz Sultan Selim 267
 Yermük 216-217
 Yıldırım Bâyezid 210
 Yohannes 18
 Yunus Emre 245-247, 333

Z

Zahîrû'd-Devle Artuk 18, 36
 Zahîrû'd-din Faryâbî 107
 Zazadin Hanı 159
 Zehebi 36, 64, 86, 128, 139, 143, 152, 160, 169, 176, 181-182, 367, 380, 431, 446
 Zekeriya Kazvîni 208-209, 287, 381
 Zeyneddin Başara 108, 115, 429, 430